

Postgroei en geopolitiek

Mondiale uitdagingen voor
een Europese Unie voorbij
de groei

STUDY & DEBATE

GREEN EUROPEAN FOUNDATION

WETENSCHAPPELIJK
BUREAU GROENLINKS

Verantwoording

Dit rapport is geproduceerd door de Green European Foundation. Het maakt deel uit van het project *Geopolitics of a Post-Growth Europe*. Het project wordt geleid door Wetenschappelijk Bureau GroenLinks en ondersteund door BlueLink (Bulgarije), Centre for Green Politics (Servië), Etopia (België), Fondation de l'Écologie Politique (Frankrijk), Green House Think Tank (Verenigd Koninkrijk) en Transición Verde (Spanje).

Ga naar www.geopoliticspostgrowth.eu voor meer interviews, video's en andere resultaten van het project.

Samenstelling en redactie: Richard Wouters (Wetenschappelijk Bureau GroenLinks)

Bijdragen: Pavel Antonov (BlueLink), Jonathan Essex (Green House Think Tank), Soledad García Consuegra en Raúl Gómez (Transición Verde), Sien Hasker en Laurent Standaert (Green European Foundation), Richard Wouters en Nicki Minnai (Wetenschappelijk Bureau GroenLinks), Predrag Momčilović (Center for Green Politics), Swen Ore (Etopia), Kévin Puisieux (Fondation de l'Écologie Politique).

Projectcoördinatie namens GEF: Sien Hasker (Green European Foundation)

Ontwerp en opmaak: Klär.graphics

ISBN: 9789490515133

Januari 2024

De tekst en tekeningen in deze publicatie vallen onder de Creative Commons-licentie Naamsvermelding-GelijkDelen 4.0 Internationaal (CC BY-SA 4.0). Voor de volledige licentie, zie <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode.nl>. Voor een samenvatting van de licentie, zie <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.nl>.

Postgroei en geopolitiek

Mondiale uitdagingen voor een
Europese Unie voorbij de groei

Deze publicatie van de Green European Foundation kwam tot stand dankzij de financiële steun van het Europees Parlement aan de Green European Foundation. Het Europees Parlement is niet verantwoordelijk voor de inhoud van deze publicatie.

Dit rapport is te downloaden via
www.geopoliticspostgrowth.eu
www.gef.eu/tools-and-publications

Green European Foundation

Rue du Fossé 3, L-1536 Luxemburg
kantoor in Brussel: Mundo Madou,
Kunstlaan 7-8, 1210 Brussel, België
+32 2 329 00 50
info@gef.eu · www.gef.eu

De **Green European Foundation (GEF)** is een Europese politieke stichting die beoogt bij te dragen aan een levendige Europese publieke sfeer en een grotere betrokkenheid van burgers bij de Europese politiek. GEF streeft ernaar Europees beleid en Europese politiek tot onderwerp te maken van publiek debat zowel binnen als buiten de politieke familie van de Groenen. De stichting fungeert als een laboratorium voor nieuwe ideeën, biedt grensoverschrijdende politieke educatie en een platform voor samenwerking en uitwisseling op Europees niveau.

Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

Sint Jacobsstraat 12, Utrecht, Nederland
Postbus 8008, 3503 RA Utrecht, Nederland
info@wetenschappelijkbureaugroenlinks.nl
www.wetenschappelijkbureaugroenlinks.nl

Wetenschappelijk Bureau GroenLinks (WBGL) is een onafhankelijke denktank die verbonden is aan de Nederlandse politieke partij GroenLinks. WBGL werkt aan de ontwikkeling van het groene en linkse gedachtegoed door de politiek te voeden met relevante inzichten uit wetenschap en samenleving. WBGL levert tevens een bijdrage aan het maatschappelijk debat.

BlueLink

257 Slivnitsa Boulevard, 1202 Sofia, Bulgarije
office@bluelink.net · www.bluelink.net

Center for Green Politics

Belgrado, Servië
office@czp.org.rs · www.czp.org.rs

Etopia

Espace Kegeljan, 52 Avenue de Marlagne,
5000 Namen, België
info@etopia.be · www.etopia.be

FONDATION DE L'ÉCOLOGIE POLITIQUE

Fondation de l'Écologie Politique

31-33 Rue de la Colonie, 75013 Parijs,
Frankrijk
contact@fondationecolo.org
www.fondationecolo.org

Green House Think Tank

Wood House, Hallbankgate, Brampton,
CA8 2NJ, Verenigd Koninkrijk
info@greenhousethinktank.org
www.greenhousethinktank.org

Transición Verde

Madrid, Spanje
info@transicionverde.es
www.transicionverde.es

Inhoud

Voorwoord	5
door Sien Hasker & Laurent Standaert	

ESSAY

Ontzie de planeet en verdedig de democratie	7
door Richard Wouters	

INTERVIEWS

Geopolitiek zonder groei	25
Interview met Gaya Herrington	

Wat heb je aan de perfecte samenleving als je die niet kunt verdedigen?	32
Interview met Sven Biscop	

Vorbij het extractivisme	40
Interview met Peter Newell	

Het handelsakkoord tussen de EU en Chili vanuit ontgroeï-perspectief	46
Interview met Gabriela Cabaña Alvear	

Oorlog is degrowth by disaster, dat wil je voorkomen	50
Interview met Trineke Palm & Hans Stegeman	

AANBEVELINGEN

Geopolitieke routes voor een Europa voorbij de groei	59
--	----

Sien Hasker is programmamanager
bij de Green European Foundation.

Laurent Standaert is politiek directeur
van de Green European Foundation.

Voorwoord

Sien Hasker & Laurent Standaert

Dit rapport is geen feelgood-lectuur. Het roept lastige vragen op over de relatie tussen economische groei en geopolitieke macht.

Het is onwaarschijnlijk dat we de tijdbom van klimaatverandering en andere ecologische bedreigingen onschadelijk kunnen maken zolang onze economie blijft groeien. Om het leven op aarde te beschermen moeten we overproductie en overconsumptie terugschroeven. Dat is de boodschap van de *degrowth*-beweging, die aan populariteit wint in Europa. Haar stelling dat rijke landen moeten stoppen met het najagen van bbp-groei krijgt steeds meer steun uit de wetenschap.

Maar degrowth vindt geen weerklank bij experts in buitenlands en veiligheidsbeleid. Het is gemakkelijk te begrijpen waarom. In de geopolitiek zijn veel machtsbepalende factoren – handel, hulp, technologie, defensie – nauw verbonden met het bbp. Voor zover ze de grenzen aan de draagkracht van de aarde niet straal negeren, voelen geopolitieke deskundigen zich thuis bij het narratief van ‘groene groei’, dat hen in staat stelt om ecologische en geopolitieke veiligheid met elkaar te verzoenen. Het is juist dit narratief dat degrowthers willen ontcrachten.

Waar geopolitieke denkers comfort ontlenen aan groene groei, maken veel degrowthers het zich gemakkelijk door pacifisme en antimilitarisme te omarmen. Die houding grenst aan naïviteit in een tijd waarin agressieve autocratieën hun democratische burens binnenvallen. De aanval van Rusland op Oekraïne heeft oorlog op de drempel van de Europese Unie gebracht. Dat dwingt ons om defensie en afschrikking serieus te nemen.

Het is tijd dat de experts inzake degrowth en die inzake geopolitiek met elkaar in gesprek gaan, zoveel is duidelijk. Kunnen we als EU erkennen dat er grenzen zijn aan de groei en toch een wereldspeler zijn? Zijn we zonder bbp-groei in staat om onszelf, onze bondgenoten en onze waarden te verdedigen?

In 2023 heeft de Green European Foundation dit gesprek geopend met het project *Geopolitics of a Post-Growth Europe*. Met zeven van onze partners organiseerden we een reeks seminars, webinars en interviews in verschillende delen van Europa. Dit rapport bundelt een aantal van de inzichten die we hebben verzameld. Daarvoor danken we alle deelnemers en geïnterviewden.

Het rapport begint met een essay van projectleider Richard Wouters, die de spanningen en synergieën tussen postgroei en geopolitiek schetst. Hij doet ook suggesties om door dit mijnenveld te navigeren. Opgepast: kan sporen bevatten van realpolitiek.

Het essay is geïnspireerd door de bijeenkomsten en interviews die in het kader van het project zijn gehouden; een selectie van de interviews is opgenomen in deze publicatie. [■]

■ Meer interviews zijn te lezen op www.geopoliticspostgrowth.eu

Het rapport sluit af met een lijst aanbevelingen die de projectpartners gezamenlijk hebben opgesteld. Hiermee willen zij het debat over postgroei en geopolitiek verder aanjagen.

Bij de Green European Foundation blijven we erop gebrand om dit debat te faciliteren, omdat lastige vragen niet vermeden moeten worden. Het zijn vaak de beste vragen.

Essay

Ontzie de planeet en verdedig de democratie

Artikel door
Richard Wouters

Kan de Europese Unie afscheid nemen van economische groei in een wereld die geteisterd wordt door gewelddadige conflicten? Alleen als zij de krachten bundelt en fors investeert in defensie, technologie en internationale partnerschappen.

Ruim dertig jaar na het eerste klimaatverdrag van de Verenigde Naties (1992) neemt de wereldwijde uitstoot van broeikasgassen nog steeds toe. Terwijl het ene na het andere temperatuurrecord sneuvelt, zien we de verwoestende gevolgen van hittegolven, bosbranden en overstromingen. We hebben het punt bereikt waarop de planeet kookt, volgens de secretaris-generaal van de VN, António Guterres.¹

De omstandigheden op aarde die de mensheid tot bloei hebben gebracht, worden door diezelfde mensheid ontwricht. De ontregeling van het klimaat gaat gepaard met vernietiging van biodiversiteit en bossen, verlies van zoet water en vervuiling van ecosystemen met meststoffen en chemicaliën. We overschrijden inmiddels zes van de negen 'planetaire grenzen' die de 'veilige ruimte voor de mensheid' bepalen. Deze overschrijdingen vergroten het risico op 'grootschalige abrupte of onomkeerbare milieuveranderingen' die de aarde tot een veel minder gastvrije plek maken voor de mens, aldus de wetenschappers van het Stockholm Resilience Centre.²

De planetaire ontwrichting wordt grotendeels veroorzaakt door het toenemend

gebruik van energie en materialen. De milieuwinst van hernieuwbare energie en van grotere energie- en materiaalefficiëntie wordt tenietgedaan door de toename van productie en consumptie, die zich vertaalt in economische groei. Sommige delen van de wereld, met name de Europese Unie, zijn erin geslaagd om hun energieverbruik en hun uitstoot van broeikasgassen te verminderen terwijl hun economie bleef groeien – deels omdat energie-intensieve productie naar elders is verhuisd – maar de afname gaat lang niet snel genoeg.³ Ook bij andere milieu-indicatoren staan de wijzers in het rood. In de EU 'blijft de biodiversiteit in een alarmerend tempo afnemen', waarschuwt het Europees Milieugentschap.⁴ Het stelt ook vast dat de Europese vraag naar materialen, van binnen en buiten de EU, op een niveau blijft dat de veilige ruimte voor de mensheid overschrijdt. Er zijn nog geen tekenen dat deze vraag afneemt.⁵

Nu de ecologische crisis zich verdiept, groeit in de wetenschap de twijfel of voortgaande economische groei wel verenigbaar is met een leefbare planeet.⁶ 'Het is onwaarschijnlijk dat een langdurige, absolute ontkoppeling van economische groei en milieudruk haalbaar is op wereldschaal', aldus het Milieugentschap.⁷

Het lijkt erop dat ‘groene groei’, het narratief dat ten grondslag ligt aan veel milieustrategieën, waaronder de Green Deal van de EU, een illusie is. Dat verklaart de toenemende populariteit van de *degrowth*-beweging. Die pleit ervoor om het streven naar steeds meer materiële rijkdom te verruilen voor een leven binnen planetaire grenzen, in een egalitaire samenleving die gericht is op welzijn en daartoe hoogwaardige publieke voorzieningen biedt, van frequent en fijnmazig openbaar vervoer tot betaalbare volkshuisvesting. Deze transitie dient te beginnen in rijke, geïndustrialiseerde landen, waar economische groei ons toch al niet gelukkiger maakt. Het terugdringen van overproductie en overconsumptie door het mondiale Noorden (en door rijke elites elders) moet ons niet alleen terugbrengen binnen de planetaire grenzen, maar ook natuurlijke hulpbronnen vrijspelen voor het mondiale Zuiden. Veel lage-inkomenslanden hebben méér van deze hulpbronnen nodig om in de basisbehoeften van hun bevolking te kunnen voorzien.

De meestgebruikte definitie van degrowth komt van economisch antropoloog Jason Hickel: *Degrowth is a planned reduction of energy and resource use designed to bring the economy back into balance with the living world in a way that reduces inequality and improves human well-being.*⁸ Degrowth oftewel ‘ontgroeien’ draait dus om het verminderen van ons energie- en materialenverbruik. Het intomen van ons bruto binnenlands product (bbp) is niet zozeer het doel als wel het waarschijnlijke gevolg. Minder economische groei of zelfs krimp moeten we accepteren en *in a safe and just way* organiseren, volgens Hickel.⁹

Er valt veel te zeggen voor een EU die het voortouw neemt bij de transitie naar een postgroeisamenleving. Ten eerste uit oogpunt van rechtvaardigheid. De 27 lidstaten van de EU dragen een grote verantwoordelijkheid voor de ecologische crisis. Zij vertegenwoordigen minder dan 6

procent van de wereldbevolking. Maar hun historische aandeel in de overmatige CO₂-uitstoot en het overmatige materiaalgebruik in de wereld bedraagt maar liefst 22 procent¹⁰ De meedogenloze toe-eigening van natuurlijke hulpbronnen uit alle windstreken heeft ons tot een van de rijkste regio's gemaakt. Als we als EU het streven naar economische groei laten varen om de planeet te ontzien, dragen we bij aan een eerlijker verdeling van rijkdom en hulpbronnen, zowel tussen Noord en Zuid als tussen generaties.

Ten tweede kan een postgroeie-EU aan veerkracht winnen. Nu al zet de vergrijzing van de Europese bevolking een rem op de economische groei. Het hoeft niet lang meer te duren voordat de ecologie zo fors wraak neemt op de economie dat de bbp-groei stiltvalt. We kunnen het einde van de groei beter organiseren, via democratisch overleg, dan over ons heen laten komen, als gevolg van ecologische rampspoed. Het laatste scenario belooft massale sociale onrust.¹¹ Hoe sneller we de koers verleggen van het vermeerderen van ons bbp naar het vermeerderen van welzijn, hoe groter de kans dat we vreedzaam blijven samenleven. Zonder interne vrede kunnen we bedreigingen van buitenaf niet aan.

■ Zie het interview met Gaya Herrington in dit rapport.

Conflicten onder ogen zien

Voor velen in de wereld zou een EU die economische groei afzweert aan geloofwaardigheid winnen, als partner in de strijd tegen de ecologische crisis. Internationale politiek gaat echter niet alleen over samenwerking, maar ook over rivaliteit. Juist nu een kokende planeet schreeuwt om gezamenlijke actie, zijn we getuige van toenemende vijandigheid en geweld. Als de statengemeenschap de ecologische crisis niet oplost, ligt nog meer strijd in het verschiet. Hoe zou het een postgroeie-EU vergaan in een wereld vol conflicten?

De aanval van Rusland op Oekraïne heeft het oorlogsgeweld tot aan de grenzen van de EU gebracht. Deze oorlog heeft de Europeanen harde lessen geleerd over hun afhankelijkheid van geïmporteerde natuurlijke hulpbronnen. Vladimir Poetin dacht dat hij weg kon komen met zijn veroveringsoorlog omdat de EU verslaafd was aan Russisch aardgas. Dat bleek een misrekening: het terugschroeven van de gasleveringen heeft de EU niet weerhouden van steun aan Oekraïne. Maar de prijs daarvoor was een energiecrisis. Europese overheden hebben honderden miljarden euro's uitgegeven om inwoners en bedrijven te helpen met hun energierekening. Bijna twee jaar na de grootschalige invasie van Oekraïne is de EU er nog steeds niet in geslaagd om af te kicken van aardgas, aardolie en uranium uit Rusland. We spekken nog steeds Poetins oorlogskas.

Wel heeft de EU zich voorgenomen om de transitie naar hernieuwbare energie te versnellen. Dat vergroot echter haar afhankelijkheid van een andere grootmacht. China domineert de toeleveringsketens van veel kritieke grondstoffen en van de zonnepanelen, batterijen en magneten die eruit worden vervaardigd. De EU wil haar importafhankelijkheid verkleinen door meer metalen te delven in Europa, beter te worden in recycling en de eigen *greentech*-industrie te versterken, maar dat kost tijd. Vooral nog zitten we klem tussen twee agressieve autocratieën.

Een 'tragere' economie, zoals bepleit door de degrowth-beweging, zou de EU in staat stellen haar riskante afhankelijkheid van geïmporteerde energie en materialen sneller te verminderen. Zij zou minder kwetsbaar worden voor economische chantage en daarmee aan strategische autonomie winnen. Een goed voorbeeld is mobiliteit. Het huidige klimaatbeleid komt erop neer dat we alle benzine- en dieselauto's vervangen door elektrische auto's. Omdat voor de

We kunnen het einde van de groei beter organiseren, via democratisch overleg, dan over ons heen laten komen, als gevolg van ecologische rampspoed.

batterijen van deze auto's lithium nodig is, zal de Europese vraag naar dit metaal tussen nu en 2030 naar verwachting twaalf keer over de kop gaan.¹¹ In een degrowth-scenario, waarin het particulier autobezit wordt teruggedrongen ten gunste van fietsen, openbaar vervoer en deelvoertuigen, zou de vraag naar lithium en andere kritieke metalen veel minder fors stijgen; we zouden ook minder energie verbruiken.¹² Dan maken we misschien de dag nog mee dat we niet meer beducht hoeven te zijn voor crisis als gevolg van economische dwangpraktijken van Rusland of China.

Er is nog een ander type conflict over natuurlijke hulpbronnen dat een postgroei-EU zou kunnen verminderen. De uitbreiding van mijnbouw en exportlandbouw gaat, vooral in het mondiale Zuiden, vaak gepaard met geweld en verwoesting. Gemeenschappen worden van hun land verdreven of moeten toezien hoe hun waterbronnen vervuild worden, hun bossen gekapt. Milities financieren zichzelf met de toe-eigening van grondstoffen. Aan de frontlijn van de ontginningseconomie, waar onze toeleveringsketens beginnen, zijn conflicten schering en inslag. Ze kunnen regeringen destabiliseren en overslaan naar buurlanden. De *Environmental Justice Atlas* getuigt ervan.¹³ Door onze materiële voetafdruk te verkleinen, vertragen we het oprukken van het front. ■

■ Zie het interview met Peter Newell in dit rapport.

Kortom, een EU voorbij de groei zou beter bestand zijn tegen conflicten over hulpbronnen *tussen* staten en minder medeplichtig zijn aan dit soort conflicten *binnen* staten. Maar geopolitieke rivaliteit beperkt zich niet tot natuurlijke hulpbronnen. Schaarste aan hulpbronnen biedt nauwelijks een verklaring voor de aanval van Rusland op Oekraïne. Die moet veeleer gezocht worden in collectieve groothedswaan – de illusie dat het voormalige tsarenrijk kan worden hersteld door buurlanden opnieuw te

koloniseren – en in de vrees van de Russische elite dat democratie in die buurlanden het eigen volk zou kunnen besmetten. Dit laat zien dat geopolitieke strijd zich uitstrekt tot de waarden waarop nationale samenlevingen en mondiaal bestuur zijn gegrondvest. De uitkomst van deze strijd bepaalt mede hoe leefbaar de planeet zal blijven voor de mensheid.

Democratie verdedigen

Een belangrijke breuklijn in de geopolitiek loopt tussen democratie en autocratie. Vandaag is Oekraïne het bloedende slachtoffer van deze rivaliteit. Morgen, of over een paar jaar, kan zij leiden tot een gewelddadige confrontatie in de Straat van Taiwan. Het wapengekletter van de Volksrepubliek China tegenover Taiwan dwingt ons om rekening te houden met een gewapende poging tot eenmaking. Als die slaagt, is de democratie in Taiwan dood.

Critici van economische groei mogen niet wegstijven van de bedreiging die agressieve autocratieën vormen voor de democratie, de mensenrechten en de internationale rechtsorde, want het staat buiten kijf dat de overgang naar een postgroeisamenleving democratisch moet zijn. Democratie biedt een publieke ruimte om het dogma van economische groei in twijfel te trekken. Autocratieën zouden het debat over 'een nieuwe utopie' de kop indrukken, uit angst voor gezagsverlies.¹⁴ Veel 'degrowthers' pleiten er zelfs voor om de democratie te verdiepen door haar uit te breiden naar de sfeer van de economie; zo kan de groeidwang van het aandeelhouderskapitalisme worden beteugeld. Democratie is op haar beurt afhankelijk van grondwettelijke waarborgen voor de rechtsstaat, pluralisme en mensenrechten. Daartoe behoort ook het recht om te protesteren tegen machthebbers die de ecologische crisis verergeren.

Om erger te voorkomen is niet alleen groene politiek op nationaal niveau nodig, maar ook ongekende wereldwijde samenwerking. Die zal niet van de grond komen in de wereld waar autocraten van dromen: een wereld waar het recht van de sterkste geldt. Zo'n wereldbeeld reduceert geopolitiek tot een kooigevecht. Toegegeven, ook democratieën grijpen soms naar geweld. Maar zij voeren zelden oorlog *tegen elkaar*. Ze zijn eerder geneigd om conflicten vreedzaam op te lossen, in overeenstemming met de internationale regels waar vrijwel alle landen ooit mee hebben ingestemd. Een op regels gebaseerde wereldorde is niet alleen onmisbaar om nog meer oorlogen te voorkomen, maar ook om ecologische bedreigingen aan te pakken. Nu Rusland is vervallen tot een schurkenstaat en China steeds agressiever wordt tegenover zijn buurlanden, terwijl de Verenigde Staten geneigd blijven om zichzelf boven de wet te plaatsen, komt de EU een belangrijke rol toe bij het beschermen van de internationale rechtsorde.

De cirkel kwadrateren

Dus rijst de vraag: kan een postgroei-EU mede vormgeven aan de wereldpolitiek of moet zij deze ondergaan? Kan zij zichzelf, haar bondgenoten, de democratie, de mensenrechten en de internationale rechtsorde verdedigen tegen aanvallen van landen als Rusland of China? De macht van landen en allianties wordt doorgaans afgemeten aan hun rijkdom en militaire capaciteiten. Oekraïne leert ons dat ook morele kracht een factor is. Toch bevestigt de oorlog in Oekraïne grotendeels de standaardmetriek. Zonder miljarden aan westerse steun, zowel geld als wapens, zou Oekraïne niet opgewassen zijn tegen de Russische agressor, die niet alleen de Oekraïense natie maar ook de Europese veiligheidsorde wil vernietigen.

Zo bezien maakt een EU zonder groei zich kwetsbaar. Haar aandeel in het mondiale bbp zou nog sneller dalen dan nu al het geval is. Met een kleiner aandeel in de wereldhandel zou zij minder invloed hebben op derde landen en multinationals. De strijdkrachten zouden sterker wedijveren met andere overheidssectoren om geld en natuurlijke hulpbronnen. Er zou allicht minder geld beschikbaar zijn voor technologische ontwikkeling, zowel civiel als militair, waardoor de EU nog verder achterop zou raken in de wereldwijde technologierace. Het is duidelijk dat degrowth en geopolitiek op gespannen voet staan. Ze berusten op botsende logica's. Kunnen we de kwadratuur van de cirkel vinden?

Beter samenwerken

Een eerste manier om de spanning tussen postgroei en geopolitiek te verminderen is het tegengaan van verspilling in de buitenlandpolitiek. Te vaak is de Europese diplomatie een kakofonie van nationale zelfoverschatting. Die staat een gezamenlijke aanpak in de weg. Zie hoe de EU aan de zijlijn staat bij het Israëliisch-Palestijnse conflict, ondanks het feit dat ze de grootste handelspartner van Israël en de grootste hulpdonor van Palestina is. Een chequeboek kan niet spreken zonder gedeelde strategie.

Tweedracht onder EU-landen verklaart ook deels waarom de democratische wereld nog geen duidelijke rode lijnen heeft getrokken tegenover China. De VS, de EU, Japan en andere landen die gezamenlijk harde sancties in het vooruitzicht stellen – dat kan Beijing weerhouden van een aanval op Taiwan. Het bewaren van de vrede in de Straat van Taiwan is van planetair belang: als China ten strijde trekt, zou dat wel eens het einde kunnen zijn van de mondiale klimaatonderhandelingen.¹⁵ De evenwichtsoefening tussen rivaliteit (over democratische waarden) en samenwerking (op het gebied van ecologie en gezondheid) met China is al moeilijk genoeg;

Europese verdeeldheid vergroot de kans op ongelukken. Moet de oorlog echt tot aan de voordeur komen voordat EU-landen de gelederen sluiten, zoals ze in overgrote meerderheid deden toen Rusland Oekraïne van de kaart probeerde te vegen?

De Europese defensie kampt met versnippering, dubbelingen en een gebrek aan interoperabiliteit tussen nationale strijdkrachten. Terwijl het Amerikaanse leger 30 grote wapensystemen gebruikt, hebben de krijgsmachten van de EU er ongeveer 180.¹⁶ Dit gemis aan samenhang is een verkwesting van overheidsgeld, materialen en menskracht. Het vermindert onze collectieve slagkracht, wat des te zorgwekkender is nu Ruslands imperialisme ons dwingt om afschrikking weer serieus te nemen.

De EU kan zich deze *costs of non-Europe* niet langer veroorloven. Dit zou nog sterker gelden voor een EU zonder groei. Zij zou voor hechtere samenwerking moeten kiezen. Dat betekent met één stem spreken: geen veto's meer in het buitenlands en veiligheidsbeleid, een EU-minister van Buitenlandse Zaken die wordt ondersteund door een verenigde diplomatieke dienst, opwaardering van de Franse zetel in de VN-Veilighedsraad tot een EU-zetel. Het betekent ook serieus werk maken van defensie-integratie. Afhankelijk van de mate van integratie kunnen de 27 EU-landen jaarlijks 20 tot 120 miljard euro besparen, op een totaal van 200 miljard aan defensie-uitgaven.¹⁷ Of ze kunnen de vrijgespeelde middelen investeren in extra gevechtskracht. Door het ineenschuiven van de krijgsmachten krijgen we meer waar voor ons geld. Nederland en België geven het voor-

■ Zie het interview met Sven Biscop in dit rapport.

beeld: hun marines zijn zo goed als gefuseerd.[■]

In de wereldwijde wedijver tussen democratie en autocratie kunnen de VS bij de volgende presidentsverkiezingen wegvallen uit ons kamp, als Donald Trump of een Trumpist zegeviert. Hoe dan ook zullen de VS hun

defensie steeds meer richten op dreigingen uit China in plaats van Rusland.¹⁸ Daarom ontkomt ook een postgroei-EU er niet aan om haar afhankelijkheid van de VS op het gebied van militaire veiligheid te verminderen, en dus haar strategische autonomie op defensiegebied te vergroten. Om de lacunes in de Europese defensiecapaciteiten op te vullen, moeten nieuwe wapensystemen worden ontwikkeld en/of aangeschaft,¹⁹ bij voorkeur bij Europese consortia. Het is cruciaal dat lidstaten – vooral Frankrijk en Duitsland – dit samen doen. Uniforme of gedeelde bewapening bespaart kosten en bevordert interoperabiliteit. Het kan een beslissende stap zijn naar integratie van de strijdkrachten.[■]

■ Zie het interview met Sven Biscop in dit rapport.

Een postgroei-EU die zich inspant om haar energie- en materialenverbruik te verminderen zou ook de uitdaging moeten aangaan om de ecologische voetafdruk van haar strijdkrachten te verkleinen, zonder hun gevechtskracht te ondermijnen. Dit vergt niet alleen geld, maar ook een lange adem. De defensiesector zal nog decennia lang zijn nog eisen van de planeet, maar daarbij moeten we bedenken dat de ecologische kosten van oorlog wel eens hoger zouden kunnen zijn dan die van afschrikking.[■] 20 Het opleggen van duurzaamheidseisen aan de defensie-industrie wordt eenvoudiger als lidstaten overgaan tot gezamenlijke aankoop.[■] 21

■ Dit geldt niet alleen voor nucleaire oorlogsvoering, maar ook voor een conventionele oorlog zoals die in Oekraïne. De uitstoot van broeikasgassen in het eerste oorlogsjaar in Oekraïne wordt geschat op 120 miljoen ton CO₂e. Dit is waarschijnlijk meer dan de jaarlijkse uitstoot van alle strijdkrachten van de EU samen, inclusief toeleveringsketens. Deze kan ruw geschat worden op 100 miljoen ton CO₂e. Daar komen nog andere ecologische kosten van oorlog bij, zoals grootschalige vervuiling, aantasting van ecosystemen en verlies van biodiversiteit – om nog maar te zwijgen van het verlies aan mensenlevens.

■ De EU overweegt al regels voor het duurzaam aanbesteden van defensiematerieel.

Gezamenlijke aanschaf leidt ertoe dat minder verschillende soorten wapens in grotere volumes worden geproduceerd. Het wordt voor de wapenindustrie gemakkelijker om de ontwikkelings- en productiekosten

terug te verdienen. Zij kan dan moeilijker volhouden dat het exporteren van wapens een commerciële noodzaak is.²² Dit zou de totstandkoming van restrictievere EU-wapenexportwetgeving, met sterker toezicht door de Europese Commissie, dichterbij kunnen brengen, opdat er geen wapens meer verkocht worden aan landen die we er niet mee kunnen vertrouwen. De noodzaak van striktere regels blijkt wel uit het feit dat maar liefst tien lidstaten wapens zijn blijven leveren aan Rusland na de eerste inval in Oekraïne in 2014.²³

Voor een postgroe-EU zou het des te belangrijker zijn om niet bedreigd te worden door wapens van eigen makelij. Om te voorkomen dat de defensie-uitgaven door het dak gaan, zou zo'n EU zich ook sterker inzetten voor wapenbeheersingsafspraken, zelfs met Rusland. Transparantie over militaire capaciteiten en investeringsplannen is bevorderlijk voor dit soort afspraken, en meer in het algemeen voor het bewaken van de precare scheidslijn tussen effectieve afschrikking en een wapenwedloop.

Maar ook een EU voorbij de groei ontkomt er niet aan om te investeren in haar buitenslands en veiligheidsbeleid. Gezamenlijke verdediging en strategische autonomie zijn essentieel voor onze veiligheid. Daarbij komt de noodzaak om de verdediging en wederopbouw van Oekraïne langdurig te ondersteunen – daarmee verdedigen we ook onszelf. Een brede benadering van veiligheid omvat tevens ontwikkelingssamenwerking en de financiering van klimaatbeleid in het mondiale Zuiden. Dit alles telt op tot een forse factuur voor een EU zonder bbp-groei, maar de degrowth-beweging onderstreept terecht dat het algemeen belang zwaarder moet wegen dan excessieve privéconsumptie. Een postgroe-EU zou er goed aan doen om diplomatie, defensie en internationale samenwerking op te nemen in de lijst van hoogwaardige publieke voorzieningen die zij nastreeft.

Een postgroe-EU zou er goed aan doen om diplomatie, defensie en internationale samenwerking op te nemen in de lijst van hoogwaardige publieke voorzieningen die zij nastreeft.

De Unie uitbreiden en verdiepen

Een postgroeï-EU kan niet zonder bondgenoten. Die verschaffen meer middelen, meer legitimiteit. Nu de VS na de verkiezingen van 2024 wel eens zouden kunnen afglijden naar autoritarisme, isolationisme en klimaatontkenning, kan de EU het zich niet veroorloven nog meer bondgenoten te verliezen. Zij moet het Verenigd Koninkrijk dicht bij zich houden en benadrukken dat de deur openstaat voor herintreding. EU-lidmaatschap is de sterkste vorm van bondgenootschap.

Toetreding van de Westelijke Balkan, Oekraïne en Moldavië zou een nog grotere geopolitieke noodzaak worden voor een postgroeï-EU. Zo'n EU moet ruimte bieden aan een agenda van 'groene groei' in nieuwe lidstaten die de economische kloof met de oudere lidstaten willen verkleinen of aan naoorlogse wederopbouw werken. Als Oekraïne de Russische aanval overleeft, met onze hulp, kan het land al vóór toetreding

■ De EU zou Oekraïne kunnen uitnodigen om deel te nemen aan EU-defensieprojecten nog voordat het land lid wordt.

een formidabele bondgenoot worden, die morele en militaire kracht inbrengt. ²⁴

Er zit spanning tussen het uitbreiden en het verdiepen van de EU. Hoe meer leden, hoe moeilijker het is om overeenstemming te bereiken. Dit is vooral het geval als nationale regeringen de waarden uit het EU-verdrag, waarvoor ze ooit getekend hebben, aan hun laars lappen. Er is maar één saboteur nodig, zoals de autoritaire Hongaarse regering vandaag de dag, om het wederzijds vertrouwen te ondermijnen en de besluitvorming lam te leggen. Daarom moet EU-uitbreiding gepaard gaan met verruiming van meerderheidsbesluitvorming en een steviger toezicht op democratie, rechtsstaat en mensenrechten binnen de grenzen van de EU. Dat is geen overdreven bemoeizucht, want de ondermijning van Europese waarden in één land raakt ons allemaal. De regels waar

we naar leven komen deels tot stand door supranationale besluitvorming waarin elke lidstaat een stem heeft, dus één lidstaat die afglijdt naar autocratie bezoedelt het democratische karakter van alle andere lidstaten. De positie van de EU als wereldspeler hangt niet alleen af van haar diplomatieke, economische en militaire kracht, maar ook van de naleving van haar eigen waarden. Tot slot is de veiligheid van de EU in het geding wanneer, zoals in het Hongarije van Viktor Orbán, de uitholling van de democratie hand in hand gaat met het uitrollen van de rode loper voor Moskou en Beijing.

De EU moet een bondgenoot zijn van burgers die terugvechten tegen democratisch verval. In het geval van Hongarije is het bewijs van ernstige schendingen van de democratie, de rechtsstaat en de mensenrechten zo overweldigend dat de lopende artikel 7-procedure tegen Hongarije dringend dient te worden doorgezet, wat moet leiden tot de schorsing van het stemrecht van de regering-Orbán in de Raad van de EU. De EU-instellingen moeten veel beter gebruik maken van hun bestaande instrumenten om de Europese waarden – en daarmee de rechten van burgers en ingezetenen – te beschermen. ²⁵

Maar de EU kan die klus niet alleen klaren. De democratische rechtsstaat vraagt om dijkbewaking op alle niveaus. Daarbij dragen politieke partijen een zware verantwoordelijkheid. ²⁶ Partijen van centrumrechts tot links dienen geen coalities te sluiten met radicaal-rechtse populistten. Zij mogen hun zondebokpolitiek tegenover migranten en andere minderheden niet nabootsen en hun aanvallen op de rechterlijke macht, de pers en de wetenschap niet onweersproken laten. Bij het normaliseren, imiteren en bagatelliseren van radicaal-rechts is niemand gebaat behalve radicaal-rechts zelf, zo hebben de Nederlandse parlementsverkiezingen van 2023 nogmaals bewezen.

Het gevecht tegen radicaal-rechts populisme kan worden gewonnen. Sluipend autoritarisme is geen onomkeerbare trend. Dat zagen we bij de Poolse verkiezingen in 2023. Tegenover een regering die onverdraagzaamheid predikte en de rechtsstaat ondermijnende stond een oppositie die opkwam voor Europese waarden. Radicaal-rechts verloor, Europa won.

Partnerschappen sluiten

Zal een postgroe-EU, die haar ecologische voetafdruk verkleint met het uitdrukkelijke doel om natuurlijke hulpbronnen vrij te maken voor het mondiale Zuiden, daar bondgenoten vinden? Het is een aanlokkelijk maar onwaarschijnlijk scenario. In een multipolaire wereld is het voor regeringen van ontwikkelingslanden niet interessant om zich te verbinden aan één grootmacht. Het loont om de VS, de EU en China tegen elkaar uit te spelen teneinde zoveel mogelijk handel, hulp en investeringen binnen te rijden. Voor de EU zijn strategische partnerschappen, van niet-exclusieve aard, het hoogst haalbare. Deze zijn niettemin van vitaal belang voor meer veiligheid en legitimiteit.

Het aangaan en verdiepen van partnerschappen zou gemakkelijker zijn als de oudere EU-leden in het reine zouden komen met hun koloniale verleden. Het hoeft niet te verbazen dat veel regeringen en burgers in het Zuiden weigeren de Russische invasie in Oekraïne te zien als de imperialistische, koloniale veroveringsoorlog die zij is. Ze associëren imperialisme en kolonialisme met West-Europa en de VS. De pijn van eeuwenlange uitbuiting verdient erkenning. Dat vereist ondubbelzinnige excuses voor slavernij en kolonialisme van alle betrokken EU-landen. Zij moeten ook onder ogen zien dat de misdaden uit het verleden doorwerken in het heden, in de vorm van economisch en ecologisch onrecht. Dit dient de EU aan te sporen om een grotere bijdrage te leveren aan armoedebestrijding, mondiale publieke

goederen, reguliere migratieroutes, internationale klimaatfinanciering en compensatie voor klimaatschade. Ook zou de EU samen met democratische regeringen in het Zuiden voorstellen moeten ontwikkelen voor een betere vertegenwoordiging van het Zuiden in de VN-Veilighedsraad, het Internationaal Monetair Fonds en de Wereldbank. *Last but not least* mag de EU niet langer met twee maten meten. Een EU die de Oekraïense onafhankelijkheid helpt verdedigen, moet ook opkomen voor een levensvatbare, democratische Palestijnse staat, naast een veilige staat Israël.

Dit deel van een geopolitieke agenda rijmt met de doelen van de degrowth-beweging, zoals dekolonisatie en herverdeling. Zulk beleid zou ook vrede en democratie ten goede komen, te meer als het wordt doorweven met een feministisch buitenlands beleid dat opkomt voor de *rights, representation* en *resources* van vrouwen en andere achtergestelde groepen. 'Meer gendergelijkheid leidt tot stabielere en vreedzamere staten', volgens de Wereldbank.²⁷ Dit alles onderstreept dat het onverstandig zou zijn voor een postgroe-EU om te bezuinigen op haar buitenlandpolitiek.

Handel zou wel eens de grootste hinderpaal kunnen zijn voor partnerschappen tussen een postgroe-EU en landen in het Zuiden. In principe zouden veel regeringen van ontwikkelingslanden het toejuichen als de EU stevige maatregelen neemt om haar overconsumptie van mondiale hulpbronnen te verminderen. In de praktijk komen dergelijke maatregelen al snel in botsing met hun ontwikkelingsstrategieën. Nog altijd geldt het vergroten van de export van natuurlijke hulpbronnen als een recept voor economische groei, zelfs in de ogen van democratisch gekozen, progressieve regeringen van niet eens zo arme landen als Brazilië en Chili. Als we hun gaan vertellen dat wij het beter weten, dan roepen we herinneringen op aan koloniale tijden.

Daden zeggen meer dan woorden: door zich sterk te maken voor kwijtschelding van schulden, bijvoorbeeld, kan de EU de druk op ontwikkelingslanden verlichten om delen van hun lithosfeer en biosfeer te verkopen teneinde hun crediteuren te kunnen betalen. Dit zou een ruggensteun zijn voor de pleitbezorgers van alternatieve (ont)groeistrategieën, minder gericht op export, die er wel degelijk zijn in

■ Zie het interview met Gabriela Cabaña Alvear in dit rapport.

het mondiale Zuiden.*

Maar hoe dan ook is het aan landen in het

Zuiden om hun eigen ontwikkelingspaden te kiezen. Vooralsnog sporen die slecht met postgroei in Europa.

De uitweg uit dit dilemma, zij het slechts gedeeltelijk, begint bij de vaststelling dat zelfs een postgroei-EU grote hoeveelheden geïmporteerde metalen nodig heeft om af te kicken van fossiele brandstoffen. Neem lithium. In een energietransitiescenario met minder en kleinere auto's, met kleinere accu's, zou de Europese vraag naar dit metaal nog steeds aanzienlijk stijgen: niet met een factor 12 tegen 2030, zoals nu wordt voorspeld, maar met pakweg een factor 5.²⁸

Slechts een klein deel

van dit lithium zou afkomstig zijn van mijnbouw binnen de EU.²⁹

■ De Europese Commissie streeft ernaar dat mijnbouw binnen de EU in 2030 voorziet in 10 procent van de Europese vraag naar strategische grondstoffen zoals lithium.

Deze gênant hoge vraag naar lithium en andere metalen is zowel een zorg als een kans. De zorg betreft de schade die mijnbouw onvermijdelijk toebrengt aan milieu, biodiversiteit, watervoorraden en klimaat. Het is zaak om lokale gemeenschappen zoveel mogelijk zeggenschap te geven over mijnbouwactiviteiten en om de schade tot een minimum te beperken. De zorgplicht voor bedrijven waarvoor het Europees Parlement zich met succes sterk heeft gemaakt³⁰ kan verantwoorde mijnbouw dichterbij brengen, maar dit blijft een enorme uitdaging. De kans ligt in het verschuiven van een groter deel van de waardeketen naar mijnbouwlanden.

Als Oekraïne de Russische aanval overleeft, is dat grotendeels te danken aan de technologische superioriteit van de westerse wapens die het ontvangt.

Steeds meer regeringen in het Zuiden willen hun grondstoffen verwerken alvorens deze te exporteren. Verwerkingsfaciliteiten en batterijfabrieken scheppen werkgelegenheid. Ze kunnen een impuls vormen voor industrialisatie op bredere schaal. Een EU die de grondstoffen voor haar energietransitie veilig wil stellen dient aan deze aspiraties tegemoet te komen. De strategische partnerschappen die zij landen in het Zuiden aanbiedt, moeten investeringen in lokale en regionale verwerkingsketens omvatten, inclusief technologieoverdracht.

Dit zou gemakkelijker zijn als de EU minder gespist was op economische groei. Dan zou zij korte metten kunnen maken met de ongerijmdheden in haar beleid. Een klacht indienen bij de Wereldhandelsorganisatie omdat een land besluit nikkelerts te verwerken voordat het wordt geëxporteerd, zoals de EU deed in het geval van Indonesië, zweemt naar neokoloniale uitbuiting.³¹ Voor de doelstelling dat 90 procent van de batterijen in de EU moet worden gemaakt geldt hetzelfde, zolang de metalen elders worden opgegraven.³² Strategische autonomie betekent niet dat alle 'kritieke goederen' in Europa moeten worden vervaardigd. We zouden een deel van onze vraag naar batterijen, voor zover we die echt nodig hebben, kunnen spreiden over meerdere landen, bij voorkeur democratieën zoals Chili en Indonesië. Daarmee zouden we net zo goed voldoen aan het geopolitieke doel om toeleveringsketens te diversifiëren en minder afhankelijk te worden van het autocratische China. En het zou de EU een aantal broodnodige partners kunnen opleveren.

Technologische troeven uitspelen

Zoals we zagen, hangt het smeden van partnerschappen met landen in het Zuiden deels af van technologieoverdracht. Dat geldt ook voor mondiale klimaatactie: een snelle

wereldwijde uitrol van hernieuwbare energie is onontbeerlijk om catastrofale opwarming te voorkomen. Maar de rol van technologie gaat veel verder dan handel, ontwikkeling en klimaat. Technologie is over de hele linie verweven met geopolitiek.

In de rivaliteit tussen het Westen en China is technologie een belangrijk strijdtoneel. Hier stuit de overdracht van technologie op geopolitieke en ethische grenzen. De EU en de VS hebben pressiemiddelen nodig om China te bewegen zich aan de internationale regels te houden, niet in de laatste plaats die van de mensenrechten en vreedzame conflictoplossing. De 35 'strategische technologieknelpunten' die Chinese academici hebben geïdentificeerd, waar China in de voorzienbare toekomst afhankelijk zal blijven van import, bieden zo'n pressiemiddel. Daarom moet de toegang van China tot belangrijke westerse technologieën afhankelijk worden gemaakt van zijn bereidheid om zich als een verantwoordelijke grootmacht te gedragen.³³ Kennis en technologie die kunnen worden gebruikt om de surveillancestaat of bewapening te perfectioneren moeten hoe dan ook uit Chinese handen blijven. Het belang van hightech in moderne oorlogvoering blijkt overduidelijk in Oekraïne. Als dat land de Russische aanval overleeft, ondanks het feit dat zijn troepen ver in de minderheid zijn, is dat grotendeels te danken aan de technologische superioriteit van de westerse wapens die het ontvangt.

Technologie is zo sterk verbonden met geopolitiek dat de EU het zich niet veroorloven achterop te raken. Dit geldt zowel voor civiele als militaire technologie, omdat er tussen deze twee domeinen een voortdurende kruisbestuiving plaatsvindt. Nu al heeft de EU slechts een beperkt aantal troeven in handen, waaronder de geavanceerde chipmachines van het Nederlandse hightechbedrijf ASML. Zouden

we moeten afhaken in de technologierace als we de economische groei loslaten?

In een postgroei-EU zijn er allicht minder bedrijfswinsten en durfkapitaal beschikbaar om te investeren in onderzoek en ontwikkeling (R&D). Maar het zou voorbarig zijn om te concluderen dat zo'n EU gedoemd is om achter te lopen in technologische innovatie. Onze huidige, op groei gerichte economie is rijk aan ondoelmatigheden. Aandeelhouderskapitalisme zet bedrijven ertoe aan om zich te richten op kwartaalcijfers in plaats van op waardeschepping op lange termijn. Dit remt de R&D-uitgaven. Veel marktgestuurde innovaties hebben een negatieve maatschappelijke waarde. In plaats van te voorzien in essentiële behoeften jagen ze opzichtige consumptie en overbodig comfort aan, waardoor mensen van elkaar geïsoleerd raken en hulpbronnen worden verspild. SUV's zijn hier een goed voorbeeld van. De financialisering van het kapitalisme is een belangrijke 'innovatie' die kunstmatige schaarste creëert, bijvoorbeeld aan woonruimte, ongelijkheid aanwakkert en veel van onze knapste koppen ertoe verleidt om zich tegen topsalarissen te wijden aan het onttrekken van waarde in plaats van het scheppen ervan. Tot overmaat van ramp sluit het huidige kapitalisme nuttige data, kennis en uitvindingen op in intellectuele eigendomsrechten.³⁴ Dit belemmert de verspreiding ervan, zelfs als er levens op het spel staan, zoals in het geval van vaccins.

Als het kapitalisme innovatief lijkt, dan is dat niet in de laatste plaats te danken aan overheden. Overheidsfinanciering staat aan de wieg van veel technologische vooruitgang. Zie de digitale revolutie, die zowel handel als oorlogvoering transformeert: het internet, gps en kunstmatige intelligentie zijn voortgekomen uit onderzoek door publiek gefinancierde universiteiten en overheidsinstellingen. De weg van laboratorium naar markt wordt vaak afgelegd door publiek-private partnerschappen,

waarbinnen overheden het leeuwendeel van de risico's voor hun rekening nemen.³⁵ Het kapitalisme heeft geen unieke claim op vindingrijkheid.

Als de EU deze lessen ter harte neemt, hoeft zij de technologische wedloop niet te verliezen. Ze zou er goed aan doen om een fors deel van de zeggenschap over bedrijven te verschuiven van aandeelhouders naar andere belanghebbenden, waaronder werknemers en de natuur, die meer oog hebben voor de lange termijn. Het democratiseren van onze economie belooft een slimmer gebruik van zowel natuurlijke hulpbronnen als menselijk vernuft. Deze stap in de richting van postkapitalisme zou ook een oplossing bieden voor een pijnlijke tegenstrijdigheid in hedendaagse democratieën, namelijk dat de meesten van ons bijna een derde van hun leven doorbrengen onder de autoritaire heerschappij van bazen. ■

■ Deze alinea is geïnspireerd door Hans Rodenburg, Noortje Thijssen & Koen Bruning (red.), *Er is wél een alternatief: Postkapitalisme – een einde aan de rooibouw op aarde en mens, 2023*, met name de hoofdstukken van Sjors Roeters en Merijn Oudenampsen et al.

Een postgroei-EU zou een aanzienlijke som overheidsgeld moeten steken in zowel fundamenteel als toegepast onderzoek. Zij zou zowel subsidies als regelgeving kunnen gebruiken om technologische innovatie te sturen in de richting van toepassingen waar we echt iets aan hebben – in maatschappelijk, ecologisch of geopolitiek opzicht. Door het publieke mede-eigendom van uitvindingen op te eisen in ruil voor overheidsgeld, zou ze gemakkelijker kunnen voorkomen dat technologie weglekt naar China of Rusland. Omgekeerd zou zij technologie kunnen delen met vertrouwde partners of beschikbaar maken als wereldwijde publieke goederen. Geneesmiddelen en vaccins zouden open source moeten zijn, zodat het mondiale Zuiden ze zelf kan produceren. Een postgroei-EU die zich richting postkapitalisme beweegt zou ook haar inspanningen moeten opvoeren om ons digitale leven te bevrijden uit de

klauwen van het door de VS gedomineerde surveillancekapitalisme, dat niet alleen consumentisme aanjaagt, maar ook online haatzaaijerij en desinformatie – niet in het minst door autoritaire regimes – in de hand werkt. Zo'n EU zou moeten investeren in een publiek-civiele digitale infrastructuur die zuinig omspringt met energie en grondstoffen en in opensourcesoftware die de hele wereld ten goede komt.

We mogen niet vergeten dat de technologische vooruitgang binnen de EU deels te danken is aan wetenschappers van buiten die in de Europese academische wereld en de R&D-centra van bedrijven werken. Een postgroeie-EU zou deze internationale kenniswerkers niet naar zich toe kunnen lokken door de hoogste lonen te bieden, maar er is meer in het leven. Bruisende steden met schone lucht en stadsnatuur, goede publieke voorzieningen, sociale verbondenheid en een welkomstcultuur zijn van vitaal belang voor een postgroeie-EU die niet het onderspit wil delven in de wereldwijde concurrentie om *brainpower*. Een welzijnseconomie kan een geopolitieke troef zijn.

Spagaat maken

Autoritaire samenlevingen hebben dwang en geweld nodig om de hiërarchieën tussen mensen in stand te houden; de natuur komt vaak op de allerlaatste plaats. Onderdrukking verzwakt het sociale weefsel en corrumpert de staat. Uitputting van natuurlijke hulpbronnen ondergraaft zowel de bestaanszekerheid als de machtsmiddelen. Daarmee vergeleken zijn democratische, egalitaire samenlevingen veerkrachtiger.

Uiteindelijk zullen ze ook sterker blijken te zijn, des te meer als ze ecologische grenzen eerbiedigen.[■] Maar het kan lang duren voordat autoritaire regimes bezwijken onder de rot. Vandaag de dag, geconfronteerd met agressieve autocratieën, kunnen democratische landen het

zich niet permitteren om hun verdediging te verwaarlozen. In een wereld die geteisterd wordt door zowel ecologische rampspoed als gewapende conflicten, moeten ze een spagaat maken tussen samenwerking en rivaliteit.

Voor een EU die afziet van economische groei is het geen sinecure om zichzelf te verdedigen en haar waarden te doen gelden in mondiale arena. Geopolitiek begint in het binnenland, met het bewaren van de maatschappelijke vrede. Postgroeibeleid, zo onderstreept de degrowth-beweging terecht, dient zich te richten op herverdeling, de vervulling van ieders basisbehoeften en de vergroting van collectief welzijn. Dit beleid moet worden ingezet voordat het einde van de bbp-groei ons wordt opgedrongen door de ineenstorting van ecosystemen. Met zo'n scenario moeten we rekening houden, alleen al vanwege de sociale ontwrichting die het zou veroorzaken. Voor zover postgroeie conflicten voorkomt, zowel binnen als tussen Europese landen, kan het gezien worden als een voortzetting van het vredesproject van de EU.

Interne vrede is een noodzakelijke, maar allerm minst voldoende voorwaarde voor externe veiligheid. Postgroeie zou een sterke impuls moeten geven aan de verdieping en uitbreiding van de EU, aan partnerschappen met het mondiale Zuiden en aan gemeenschappelijke investeringen in defensie, diplomatie, internationale samenwerking en technologie. Dit alles zou een aanzienlijk beslag leggen op een economische taart die niet langer groeit. Een postgroeie-EU zou wel eens 'spartaans' kunnen zijn, in meer dan één opzicht. Maar als we de schaarste eerlijk delen, is dat geen te hoge prijs voor de bescherming van onze democratie en van onze ecologische en geopolitieke veiligheid. De EU zou nog steeds een van de beste plekken ter wereld zijn om te wonen – of een van de minst slechte, als we klimaatchaos incalculeren.

■ Zie het interview met Gaya Herrington in dit rapport.

Het concept van een welzijnseconomie vindt ook buiten Europa weerklank. Het heeft raakpunten met niet-westerse en inheemse denkwijzen zoals de Latijns-Amerikaanse filosofie van *buen vivir*. Maar er zijn nog slechts weinig regeringen die economische groei durven loslaten. Voor de EU zou postgroei een eenzaam avontuur zijn, in eerste instantie. Uiteindelijk zal men ook elders onder ogen moeten zien dat een eindige planeet geen oneindige economische groei kan verdragen. Als de EU tegen die tijd heeft bewezen dat het haalbaar is om welzijn te laten groeien zonder bbp-groei, kan zij de rest van de wereld een aantal nuttige sjablonen aanreiken. Normatieve macht, de macht om de eigen waarden te exporteren, is een integraal onderdeel van geopolitiek.

De normatieve kracht van een geopolitieke speler hangt ook af van haar externe beleid. Weerspiegelt dit de waarden die zij uitdraagt?

Zo ja, is het effectief? *

* Zie het interview met Trineke Palm en Hans Stegeman in dit rapport.

In beide opzichten staan we er als EU niet goed op. Maar dat betekent

ook dat we nog een wereld te winnen hebben. Als we de overgang naar een postgroeisamenleving aangrijpen om de ondoelmatigheden en ongerijmdheden in onze buitenlandpolitiek weg te werken, om zelfredzamer en betrouwbaarder te worden, kunnen we er sterker uitkomen dan we nu zijn.

Eindnoten

- 1 Hottest July ever signals "era of global boiling has arrived" says UN chief, *UN News*, 27 juli 2023
<https://news.un.org/en/story/2023/07/1139162>
- 2 Stockholm Resilience Centre, *Planetary boundaries*, 2023
<https://www.stockholmresilience.org/research/planetary-boundaries.html>
- 3 Jefim Vogel & Jason Hickel, 'Is green growth happening? An empirical analysis of achieved versus Paris-compliant CO₂-GDP decoupling in high-income countries', *The Lancet Planetary Health*, 2023
[https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(23\)00174-2](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(23)00174-2)
- 4 Europees Milieugentschap, *Biodiversity: state of habitats and species*, 2023
<https://www.eea.europa.eu/en/topics/in-depth/biodiversity>
- 5 European Milieugentschap, *Europe's material footprint*, 2023
<https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/europes-material-footprint>
- 6 Ivan Savin & Lewis King, 'Idea of green growth losing traction among climate policy researchers, survey of nearly 800 academics reveals', *The Conversation*, 20 september 2023
<https://theconversation.com/idea-of-green-growth-losing-traction-among-climate-policy-researchers-survey-of-nearly-800-academics-reveals-213434>
- 7 Europees Milieugentschap, *Growth without economic growth*, 2021
<https://www.eea.europa.eu/publications/growth-without-economic-growth>
- 8 Jason Hickel, 'What does degrowth mean? A few points of clarification', *Globalizations*, 2020
https://www.researchgate.net/publication/344545392_What_does_degrowth_mean_A_few_points_of_clarification
- 9 Ibid.
- 10 Jason Hickel, 'Quantifying national responsibility for climate breakdown: an equality-based attribution approach for carbon dioxide emissions in excess of the planetary boundary', *The Lancet Planetary Health*, 2020
<https://www.thelancet.com/journals/lanplh/article/PIIS2542-5196%2820%2930196-0/fulltext>
Jason Hickel et al., 'National responsibility for ecological breakdown: a fair-shares assessment of resource use, 1970–2017', *The Lancet Planetary Health*, 2022
[https://www.thelancet.com/journals/lanplh/article/PIIS2542-5196\(22\)00044-4/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lanplh/article/PIIS2542-5196(22)00044-4/fulltext)
- 11 Europese Commissie, *Proposal for a Critical Raw Materials Act*, 2023
https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/raw-materials/areas-specific-interest/critical-raw-materials/critical-raw-materials-act_en

Richard Wouters is project- en onderzoeksleider bij Wetenschappelijk Bureau GroenLinks. Voor de Green European Foundation leidt hij het project *Geopolitics of a Post-Growth Europe*.

- 12 Green European Foundation, *Metalen voor een groen en digital Europa – Een actieagenda*, 2021, hoofdstuk 8
<https://gef.eu/publication/metals-for-a-green-and-digital-europe-an-agenda-for-action/>
- 13 <http://ejatlas.org/>
- 14 Joschka Fischer, *Zeitenbruch – Klimawandel und die Neuaurichtung der Weltpolitik*, 2022, p. 95
- 15 Casper Wits, *EU-China climate cooperation in an age of geopolitical rivalry*, 4 juli 2023
<https://www.wetenschappelijkbureauagroenlinks.nl/geopolitics-post-growth/eu-china-climate-cooperation-age-geopolitical-rivalry>
- 16 Deze schatting is gebaseerd op Niall McCarthy, 'Europe has six times as many weapon systems as the U.S.', *Statista*, 20 februari 2018
<https://www.statista.com/chart/12972/europe-has-six-times-as-many-weapon-systems-as-the-us/>
- 17 Denktank Europees Parlement, *Europe's two trillion euro dividend: mapping the cost of non-Europe, 2019-24*, 2019, p. 221
https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU%282019%29631745
- 18 Pierre Haroche & Camille Brugier, *2027: The year of European strategic autonomy*, 2023
<https://geopolitique.eu/en/2023/04/10/2027-the-year-of-european-strategic-autonomy/>
- 19 International Institute of Strategic Studies, *Defending Europe: scenario-based capability requirements for NATO's European members*, 2019
<https://www.iiss.org/research-paper/2019/05/defending-europe>
- 20 De schattingen zijn gebaseerd op Initiative on GHG accounting of war, *Climate damage caused by Russia's war in Ukraine*, 2023
<https://en.ecoaction.org.ua/climate-damage-by-russia-12-months.html>
en Scientists for Global Responsibility & Conflict and Environment Observatory, *Estimating the military's global greenhouse gas emissions*, 2022
<https://www.sgr.org.uk/publications/estimating-military-s-global-greenhouse-gas-emissions>
- 21 Europese Dienst voor Extern Optreden, *Climate change and defence roadmap*, 2020
<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-12741-2020-INIT/en/pdf>
- 22 'Europe's new reality: defence spending after the invasion', interview met Alexandra Marksteiner, *Green European Journal*, 16 augustus 2022
<https://www.greeneuropeanjournal.eu/europes-new-reality-defence-spending-after-the-invasion/>
- 23 Ingeborg Eliassen & Maria Maggiore, 'EU closed loophole for arms sales to Russia only after public disclosure', *Investigate Europe*, 29 april 2022
<https://www.investigate-europe.eu/en/posts/eu-closed-loop-hole>
- 24 EU Raad, *Besluit (GBVB) 2020/1639 van de Raad van 5 november 2020 tot vaststelling van de algemene voorwaarden op grond waarvan derde staten bij wijze van uitzondering kunnen worden uitgenodigd om deel te nemen aan afzonderlijke PESCO-projecten*
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32020D1639>
- 25 John Morijn, *The law and politics of protecting liberal democracy*, 2022
<https://research.rug.nl/en/publications/the-law-and-politics-of-protecting-liberal-democracy>
- 26 Steven Levitsky & Daniel Ziblatt, *How democracies die*, 2018
- 27 Catalina Crespo-Sancho, 'Can gender equality prevent violent conflict?', *World Bank blogs*, 28 maart 2018
<https://blogs.worldbank.org/dev4peace/can-gender-equality-prevent-violent-conflict>
- 28 Transport & Environment, *Clean and lean – Battery metals demand from electrifying passenger transport*, 2023, p. 48
<https://www.transportenvironment.org/discover/clean-and-lean-battery-metals-demand-from-electrifying-cars-vans-and-buses/>
- 29 Europese Commissie, *Proposal for a Critical Raw Materials Act*, 2023
https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/raw-materials/areas-specific-interest/critical-raw-materials/critical-raw-materials-act_en
- 30 Europees Parlement, *Corporate due diligence rules agreed to safeguard human rights and environment*, 14 december 2023
<https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231205IPR15689/corporate-due-diligence-rules-agreed-to-safeguard-human-rights-and-environment>
- 31 Erika van der Linden, *Nikkeldispuut met Indonesië bewijst: EU heeft een holistische grondstoffenstrategie nodig*, 17 september 2023
<https://www.wetenschappelijkbureauagroenlinks.nl/artikelen/nikkeldispuut-met-indonesie-bewijst-eu-heeft-holistische-grondstoffenstrategie-nodig>
- 32 Europese Commissie, *Voorstel voor een verordening voor een nettonulindustrie*, 2023
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023PC0161>
- 33 Casper Wits, *EU-China climate cooperation in an age of geopolitical rivalry*, 4 juli 2023
<https://www.wetenschappelijkbureauagroenlinks.nl/geopolitics-post-growth/eu-china-climate-cooperation-age-geopolitical-rivalry>
- 34 Jason Hickel, 'On technology and degrowth', *Monthly Review*, 1 juli 2023
<https://monthlyreview.org/2023/07/01/on-technology-and-degrowth/>
- 35 Robbert Bodegraven, 'Green growth and the right kind of innovation', interview met Mariana Mazzucato, *Green European Journal*, 26 mei 2020
<https://www.greeneuropeanjournal.eu/green-growth-and-the-right-kind-of-innovation/>

Interviews

Geopolitiek zonder groei

Interview met
Gaya Herrington
door
Richard Wouters

De *degrowth*-beweging wint snel aan populariteit in Europa. Zij bepleit het afzweren van economische groei. Maar kunnen we zonder groei nog voor onze waarden en belangen opkomen op het wereldtoneel? Jazeker, zegt duurzaamheidsexpert Gaya Herrington. Een Europese Unie die niet op groei maar op welzijn mikt, staat sterker op het moment dat de ecologie wraak neemt op de economie. Maar zij moet wel investeren in defensie en diplomatie.

Richard Wouters: Je maakte naam met een studie die de boodschap van de Club van Rome uit 1972 bevestigde: de grenzen aan de groei komen in zicht. Wat hield je onderzoek in?

Gaya Herrington: Ik heb de scenario's die de schrijvers van het rapport *De Grenzen aan de groei* indertijd creëerden met hun model van de wereld vergeleken met recente data. Dat leverde een bevestiging op van de scenario's uit 1972. Ik heb heel wat modellen gezien in mijn leven. Ik ken er geen dat tientallen jaren later zo accuraat is gebleken. De data liggen het dichtst bij het *business as usual*-scenario, waarin we economische groei als ultiem doel blijven nastreven. Dat leidt tot een ineenstorting van het ecosysteem binnen ongeveer twintig jaar vanaf nu, als gevolg van vervuiling. Daar reken ik ook de uitstoot van broeikasgassen toe. In dit scenario van voortgaande klimaatverandering daalt onze welvaart sterk.

We liggen het verst af van het *stabilised world*-scenario, waarin de mensheid niet langer

economische groei najaagt, haar materiële voetafdruk beperkt en inzet op verbetering van gezondheidszorg, onderwijs en andere diensten, alsmede op schone technologie. In dat scenario wordt de ecologische ineenstorting wél voorkomen. Op dit moment bewegen we niet in die richting, maar de afstand tussen dit scenario en de data uit de werkelijkheid valt nog te overbruggen. We kunnen de ineenstorting dus nog afwenden. Dat wordt een *bumpy ride*, want voor een geleidelijke transitie hebben we te lang getreuzeld. Maar wat we de komende tien tot twintig jaar doen, zal bepalend zijn voor ons welvaartsniveau in de rest van de eeuw.

Technologische innovaties maken het mogelijk om de uitstoot van broeikasgassen en andere vormen van vervuiling terug te dringen terwijl ons bruto binnenlands product (bbp) blijft groeien, zeggen de voorstanders van 'groene groei'.

Je ziet dat helemaal niet in de empirische data. Eigenlijk is het gewoon wensdenken.

Relatieve ont koppeling, waarbij onze ecologische voetafdruk minder snel groeit dan het bbp, zien we amper. Absolute ont koppeling, waarbij die voetafdruk kleiner wordt terwijl het bbp groeit, al helemaal niet. Weliswaar slagen sommige landen erin om de uitstoot van broeikasgassen – langzaam – te verminderen bij een groeiend bbp, maar andere vormen van vervuiling blijven toenemen en de biodiversiteit blijft achteruitgaan. En dat terwijl we al sinds de jaren zeventig de grenzen van de draagkracht van de planeet overschrijden.

Je gelooft niet in groene groei, maar houdt tegelijk afstand tot de beweging die wil 'ontgroeien'. Waarom?

Ik sta veel dichter bij het degrowth-kamp dan bij dat van groene groei. Maar ik wil benadrukken dat groene groei wél nuttig is voor arme landen. Daar draagt groei nog direct bij aan het welzijn van mensen. In Europa is dat al lang niet meer zo – feitelijk maakt het groeistreven ons ongelukkiger, omdat het vervuiling en ongelijkheid aanjaagt. Dus voor Europa is de beleidsagenda van de degrowthers heel geschikt.

Mijn bezwaar betreft vooral de term *degrowth*. Die doet mensen denken aan een recessie, met werkloosheid en sociale onrust. De angst daarvoor moeten we serieus nemen. Ik ben het met de degrowthers eens dat doelbewuste krimp een positievere dynamiek in gang zet dan niet groeien in een economie die groei als doel heeft. Maar ik vrees dat de term mensen zo afschrikt dat ze naar die uitleg niet meer luisteren. Daarom zou ik liever groei loslaten dan actief ontgroeien. Een economie die zich richt op menselijk welzijn en de bescherming van de natuur levert gewoon een mooiere wereld op. De beste term daarvoor is *well-being economy*. Die geeft een wenkend perspectief.

Je moet een sterke krijgsmacht hebben, niet om te domineren, maar om je te engageren.

De landen van de EU dragen de grootste historische verantwoordelijkheid voor de klimaatcrisis en de uitputting van natuurlijke hulpbronnen. Ze behoren ook tot de meest welvarende delen van de wereld. Ligt het voor de hand dat de EU als eerste afscheid neemt van het groeistreven?

Dat lijkt me wel. Europese politici zullen allicht als eersten beseffen dat dat beter is voor hun burgers, dat het hen voorbereidt op een nieuwe toekomst. Ergens in de komende twintig jaar zal de groei sowieso stoppen, zo suggereert mijn onderzoek. De keuze is dan: laten we de groei bewust los of wordt het einde van de groei ons opgedrongen omdat we tegen planetaire grenzen opbotsen? Het tweede scenario veroorzaakt veel meer instabiliteit, zo zullen politici hopelijk inzien.

Ik wil politici graag wijzen op het fenomeen *downshifting*. Dat is een term uit de neurologie. Het komt erop neer dat mensen een stuk instinctiever gaan reageren in het geval van stress van zaken als dreigend geweld en grondstoffenschaarste. Het systeemdenken dat nodig is om diepgaande hervormingen door te voeren in de EU heeft nu nog een kans; het is minder waarschijnlijk dat we daar over tien jaar nog voldoende *cool-headed* voor zullen zijn.

Voor de Verenigde Staten is het lastiger om de omslag naar een welzijnseconomie te maken, omdat de politiek hier veel meer gepolariseerd is. Er is wel een sterke beweging voor meer genderinclusiviteit, maar in sommige staten wordt de vooruitgang juist weer teruggedraaid. Daar worden abortus- en LHBTIQ+-rechten geschrapt en gaat men hard in tegen duurzaamheidsstandaarden voor bedrijven.

Genderinclusiviteit is de eerste stap naar een welzijnseconomie?

Ja. Dat heeft te maken met het verschil tussen twee maatschappijmodellen: de *domination society* en de *partnership society*. Het eerste model houdt orde door middel van strikte hiërarchieën: man boven vrouw, hetero boven homo, mens boven natuur. Die orde moet in stand worden gehouden met dwang en geweld. Zo'n samenleving wordt gekenmerkt door grote ongelijkheden en door een voortdurende drang naar economische en territoriale expansie. Het tweede maatschappijmodel, dat van partnerschap, is egalitair en democratisch. In zo'n samenleving is er veel meer aandacht voor het welzijn van de gemeenschap, voor zorgtaken, voor het behoud van de natuur. Door de geschiedenis heen zie je dat partnerschapssamenlevingen minder vervuiling veroorzaken, hun grondstoffen niet uitputten. Ze hebben geen economische groei of veroveringen nodig om zichzelf in stand te houden. Dus sociale gelijkheid en genderinclusiviteit zijn kernelementen van een duurzame welzijnseconomie.

Hier komt dan de geopolitieke vraag: kan een op partnerschap gebaseerde samenleving zich verweren tegen een samenleving die streeft naar overheersing?

In haar pure vorm kan zo'n partnerschapssamenleving dat niet. Zij is niet geneigd om te investeren in defensie. Denk aan de dichtregel van Lucebert: 'Alles van waarde is weerloos.' In de echte wereld zullen landen met een partnerschapsmodel een beetje moeten opschuiven naar het overheersingsmodel. Dat is zonde, want investeringen in de krijgsmacht gaan ten koste van natuurlijke hulpbronnen, maar het is helaas noodzakelijk. Het is wel zaak om je niet te verliezen in een krijgersmentaliteit. Je moet een sterke krijgsmacht hebben, niet om te domineren, maar om je te engageren.

Dominantie versus partnerschap, aan welke landen moeten we dan denken?

Dominantie en partnerschap zijn de twee uiteinden van een glijdende schaal. Geen enkele land kent uitsluitend het ene of het andere model. Rusland is een voorbeeld van een land dat dichterbij het dominantiemodel zit. In Bhutan, met zijn beleid voor bruto nationaal geluk, in Costa Rica, een economie zonder leger, en in Nieuw-Zeeland, dat rechten toekent aan de natuur, herken je duidelijk het partnerschapmodel. Datzelfde geldt voor de EU, al verschilt het per land.

Net als degrowthers pleit je voor goede publieke voorzieningen als onderdeel van een welzijnseconomie. Daaronder vallen sociale zekerheid, onderwijs en gezondheidszorg. Moeten we in de EU defensie en diplomatie toevoegen aan dit rijtje, nu de Russische aanval op Oekraïne een einde heeft gemaakt aan een lange periode van vrede op ons continent?

Ja, ik denk van wel. Een toekomst waarin militaire macht niet meer nodig is gaan jij en ik niet meemaken, vrees ik. Het is goed om ook diplomatie in het rijtje te zetten, hoewel die natuurlijk geloofwaardiger is als een regering ook een stevige stok achter de hand heeft. Het is belangrijk om te weten wanneer je moet vechten en wanneer niet. Zo zie ik ook de rol van de EU: die zou een trotse voortrekker van duurzaamheid moeten zijn, altijd met de intentie om samen te werken, maar in staat en bereid om zich te verdedigen als het echt moet.

In een samenleving zonder economische groei die een sterke krijgsmacht moet onderhouden is er nog minder ruimte voor private consumptie.

Inderdaad. Daar komt bij dat we een buffer nodig hebben voor het geval onze

ecologische voetafdruk toeneemt door calamiteiten zoals een gezondheids crisis of militaire conflicten. Daarom zou onze economie volledig klimaatneutraal moeten worden. De capaciteit van de natuur om CO₂ op te nemen uit de atmosfeer vormt dan de buffer voor noodgevallen.

In de geopolitiek geldt het bbp als een belangrijke indicator van macht. Zal een EU zonder economische groei aan macht inboeten?

In het verleden zou dat het geval zijn geweest. Maar nu moeten we onder ogen zien dat aan de groei sowieso een einde komt, zoals gezegd binnen twintig jaar. Als de EU tegen die tijd is omgeschakeld naar een welzijnseconomie, staat zij sterker in de wereld. Landen die groei blijven najagen terwijl het ecosysteem instort, koersen juist af op ontwrichting.

Kan teruglopende economische macht gecompenseerd worden door andere vormen van macht?

Sociaal kapitaal is een enorme bron van macht. Dat zien we vandaag de dag in Oekraïne. De veerkracht van de Oekraïners in oorlogstijd heeft iedereen verbaasd. Russische mannen moeten vaak gedwongen worden om te vechten, want er is geen groot verhaal waarin ze geloven. Oekraïners zijn solidair met elkaar, verbonden door een sterk narratief over waar ze voor staan en waar ze voor vechten. Velen zijn bereid daarvoor hun leven te geven. Een sterk sociaal weefsel maakt alle verschil in tijden van crisis. En ik denk dat een welzijnseconomie die in ieders basisbehoeften voorziet, een samenleving waarin mensen het gevoel hebben dat er eerlijk gedeeld wordt en iedereen als gelijkwaardig behandeld wordt, sociale cohesie zal oogsten.

Daarentegen zijn samenlevingen waarin dwang en geweld de boventoon voeren vaak zwakker dan ze lijken. Ik vergelijk het dominantiemodel wel eens met *toxic masculinity*: het oogt heel sterk maar het is zo fragiel als wat. De expansiedrang veroorzaakt schokken, van ecologische of andere aard, en de veerkracht om deze schokken op te vangen ontbreekt. Een samenleving gebaseerd op overheersing stort vroeg of laat in.

In de relatie tussen de EU en het mondiale Zuiden valt het dominantiemodel nog te herkennen. Veel van onze energie en grondstoffen halen we uit arme landen, vaak ten koste van de mensen daar. Kan een welzijnseconomie zonder groei een einde maken aan dit neokoloniale extractivisme?

Een Europa dat zich richt op welzijn in plaats van groei kan makkelijker zijn afhankelijkheid van geïmporteerde energie en grondstoffen terugdringen. De transitie naar zonne- en windenergie gaat sneller als je minder energie nodig hebt. Circulaire oplossingen kunnen sneller in de vraag naar materialen voorzien als die vraag niet meer groeit. In dit opzicht heeft het loslaten van economische groei alleen maar geopolitieke voordelen.

Een postgroei-EU zal haar aandeel in het mondiale bbp nog sneller zien dalen dan nu reeds het geval is. Heeft zo'n EU meer bondgenoten nodig in de geopolitiek?

Een EU zonder groei kan allereerst selectiever worden in de keuze van bondgenoten. Je wilt niet veroordeeld zijn tot vriendschap met autocratieën als Rusland en Saudi-Arabië omdat je afhankelijk van ze bent voor grondstoffen of energie. Goede bondgenoten maken het wel makkelijker om te focussen op welzijn. Een van de redenen waarom

Een samenleving gebaseerd op overheersing stort vroeg of laat in.

Costa Rica zich kan ontwikkelen tot een eco-economie is de bescherming die het land geniet van de VS.

Ook de EU is voor haar veiligheid afhankelijk van de VS, de sterkste partner in de NAVO. We schuilen onder de Amerikaanse atoomparaplu. Denk jij, als ingezetene van de VS, dat we op deze bondgenoot kunnen blijven rekenen?

Dat is lastig te voorspellen, omdat de Amerikaanse politiek zulke enorme tegenstellingen kent. Ik ben voorzichtig optimistisch. Enquêtes laten zien dat de jongere generatie het geloof in de huidige vorm van kapitalisme verliest. Zij hecht veel meer waarde aan eerlijk delen. Als de VS die kant opgaan, kunnen zij een relatief goede bondgenoot zijn voor Europa.

Gaya Herrington is een Nederlandse econometrist, duurzaamheidsonderzoeker en vrouwenrechtenactivist. Haar studie *Update to Limits to Growth: Comparing the World3 Model With Empirical Data* uit 2021 baarde wereldwijd opzien. De studie bevestigde de conclusies van het rapport *De grenzen aan de groei* van de Club van Rome uit 1972. In 2022 verscheen haar boek *Five Insights for Avoiding Global Collapse* (MDPI). Herrington woont en werkt in de Verenigde Staten. Zij is vicepresident voor duurzaamheidsonderzoek bij Schneider Electric. Ze is ook lid van de commissie *Transformational Economics* van de Club van Rome.

Richard Wouters is project- en onderzoeksleider bij Wetenschappelijk Bureau GroenLinks.

Dit interview verscheen eerder in *de Helling*, voorjaar 2023, en in de *Green European Journal*, 3 mei 2023.

Wat heb je aan de perfecte samenleving als je die niet kunt verdedigen?

Interview met
Sven Biscop
door
Richard Wouters

Valt voortgaande economische groei wel te verenigen met een leefbare planeet? De twijfel daarover neemt toe. De beweging die pleit voor 'ontgroeien' wint aan populariteit in Europa. Maar wordt een Europese Unie die als eerste afziet van economische groei geen speelbal van andere grootmachten? Pas op dat je de machtsbasis van de EU niet ondergraaft, waarschuwt de Belgische geopolitieke denker Sven Biscop.

Richard Wouters: Is de discussie over ontgroeien al doorgedrongen tot de kringen van experts in internationale betrekkingen?

Sven Biscop: Niet echt, denk ik. Mensen die zoals ik een achtergrond in strategische studies hebben, houden zich wel meer dan vroeger met de economie bezig. In de eerste plaats omdat de geopolitieke spelers van vandaag de economie doelbewust gebruiken om strategische doelen na te streven. In de tweede plaats vanwege het klimaat. Als we er niet in slagen om klimaatverandering te beheersen, dan gaat dat bestaande veiligheidsproblemen verergeren en allicht nieuwe veroorzaken. Maar het concept van 'ontgroeien' ben ik nog maar een enkele keer tegengekomen.

De EU draagt de grootste historische verantwoordelijkheid voor klimaatverandering en de uitputting van natuurlijke hulpbronnen. De EU is ook een van de meest welvarende delen van de wereld. Als we afscheid moeten nemen van economische groei, ligt het dan voor de hand dat de EU daarbij vooroploopt?

In abstracto wel. In de geopolitiek wordt economische groei als iets positiefs gezien, maar ik onderken dat je er anders naar kunt kijken. Bij het concreet uitvoeren van ontgroeien moet je er wel voor oppassen dat je machtsbasis ten opzichte van andere spelers niet te sterk wordt aangetast. De EU staat niet alleen in de wereld. Er zijn concurrenten en rivalen. Alle staten streven hun eigenbelang na, zijn dus concurrenten. Rivalen ondermijnen ook nog eens actief het belang van anderen. Ook de EU heeft rivalen, dus zij kan zich een te groot machtsonevenwicht niet veroorloven.

Je kunt zeggen: wij bouwen de perfecte samenleving uit in Europa, maar als je niet de macht hebt om die te verdedigen tegen rivalen, wat heb je er dan aan? Dan wordt je model uitgehoud.

Er zit ook een interne dimensie aan. Bij de groene transitie, en zeker bij ontgroeien, moeten we uitkijken dat we ook binnen onze eigen grenzen geen nieuwe onbalans veroorzaken. Er is altijd het risico dat de maatregelen die je neemt gemakkelijk gedragen kunnen worden door degenen die nu al welgesteld zijn, terwijl de burgers die het

minder breed hebben er zwaar door getroffen worden. Ik zeg altijd: veiligheidsbeleid is extern én intern. Je kunt geen effectieve externe speler zijn als je intern geen stabiliteit hebt. Die interne stabiliteit garanderen we door de welvaartsstaat, met een zekere mate van gelijkheid en democratische zeggenschap. Zonder die stabiliteit worden, in tijden van crisis, extreme oplossingen ineens aantrekkelijk.

Uiteindelijk is de grootste bedreiging voor onze veiligheid intern. Het is heel moeilijk voor een externe speler om de EU ten val te brengen. Maar als we massaal gaan stemmen voor niet-democratische partijen – die nu al aan de macht zijn in Hongarije en [ten tijde van dit interview] Polen – kunnen we wel onszelf ten val brengen. Om dat te vermijden moeten we interne evenwichten bewaren. De welvaartsstaat moet blijven werken om wat er voorhanden is te herverdelen.

Men zegt vaak: de EU is een vredesproject. Dankzij de Europese integratie, vanaf de jaren vijftig, voeren de deelnemende landen geen oorlog meer tegen elkaar. Dat is slechts de helft van het verhaal. De andere helft is dat in diezelfde jaren vijftig grote stappen zijn gezet in het uitbouwen van de welvaartsstaat, om binnen elk van die landen de vrede te bewaren. Voor mij zijn dat de twee helften van het vredesproject: integratie tussen de lidstaten, sociale zekerheid binnen de lidstaten.

De uitdaging is nu dat we van sociale zekerheid deels ook een Europees project moeten maken, omdat we één markt en één munt hebben, met arbeidsmobiliteit

enzovoort. Binnen de EU moeten een aantal minimumvoorwaarden worden afgesproken om dat allemaal beheersbaar te houden.

Publieke voorzieningen zoals sociale zekerheid en gezondheidszorg zijn pijlers van de welvaartsstaat. De degrowth-beweging pleit voor publieke voorzieningen van hoge kwaliteit. Zou zij ook defensie en diplomatie daartoe moeten rekenen?

Ja. In het publieke debat wordt vaak gesugereerd dat we kunnen kiezen: *guns or butter*. Dat is een valse tegenstelling. Waarom hebben we defensie nodig? Omdat we iets hebben dat het verdedigen waard is. Een maatschappijmodel waarvan de kern de combinatie van welvaartsstaat en democratie is. Als dat model niet bestand is tegen externe druk, zal het niet lang overleven. Dus we hebben een reële maar realistische defensie nodig: voldoende sterk om ons te verdedigen, zonder astronomische bedragen op te slokken. Diplomatie hoort daar uiteraard ook bij, want het defensie-instrument alleen zal nooit volstaan in de internationale politiek. Idealiter hebben we defensie alleen nodig ter afschrikking.

Als de EU geen economische groei meer zou nastreven, zouden de lidstaten dan beter gaan samenwerken op defensiegebied?

Moelijk te zeggen. Ook nu al is er een sterk argument voor meer Europese samenwerking. De omvang van de nationale

strijdkrachten is sterk verminderd en de uitrusting ervan is veel duurder geworden. We zien een totale versnippering, die totaal niet kostenefficiënt is. Toch is dat economische argument, dat door iedereen onderschreven wordt, onvoldoende om tot echte defensie-integratie te komen. Regeringen willen nog steeds hun eigen defensie-industrie beschermen en het leger wordt gezien als een symbool van soevereiniteit. Dus hoewel we al sinds 1999 een Europees defensiebeleid kennen, hebben we nog altijd niet de grote sprong gemaakt. Ik betwijfel of het einde van de groei de benodigde *déclat* zou geven.

Is de Russische invasie van Oekraïne de grote gamechanger?

Nee. De oorlog verdiept eerder de kloof tussen de EU-lidstaten. Eén kamp zegt: in een crisis als deze kunnen we niet zonder de NAVO en de VS, dus wat heeft die EU-defensie voor nut? Het andere kamp zegt: als we in crisistijd invloed willen uitoefenen, dan kan dat alleen als EU. Het resultaat is een patstelling.

De EU doet nu wel dingen die nooit vertoond zijn, zoals het gezamenlijk aankopen van wapens voor Oekraïne. Maar steun aan de Oekraïense krijgsmacht is nog iets anders dan het versnellen van de integratie van onze eigen krijgsmachten. Als de gezamenlijke wapenaankoop voor Oekraïne werkt, is dat natuurlijk wel een argument om het ook voor onze eigen krijgsmachten te doen. Dus ik blijf hopen op een doorbraak, maar ik ben al vaak teleurgesteld in de afgelopen 25 jaar.

En wat als Trump of een Trumpist terugkeert in het Witte Huis?

We hebben vier jaar Trump gehad, die zeer gekke uitspraken deed over de NAVO. Dat leidde niet tot een doorbraak in de Europese defensie-integratie. Dus ik verwacht die ook

Een fusie van de militair-industriële complexen van Frankrijk en Duitsland zou veel in beweging zetten.

niet als Trump weer president zou worden, of een van zijn navolgers. Tenzij hij zou zeggen: ‘We doeken de NAVO op.’

Het probleem is: Europese landen vertrouwen elkaar niet. Als je aan een Pool of zelfs een Fin vraagt: ‘Als Rusland nu binnenvalt, op wie vertrouw je dan voor je redding?’, dan zullen ze antwoorden: ‘De Verenigde Staten’. Dus niet Frankrijk, Duitsland of het Verenigd Koninkrijk. Historisch gezien is dat vreemd: toen België werd binnengevallen in 1914, en Polen in 1939, wie verklaarden toen de oorlog aan de agressor? Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, niet de VS. Die schoten pas veel later te hulp.

Ik zie twee scenario’s die een doorbraak in de Europese defensie-integratie zouden kunnen opleveren. Het eerste is wanneer er zich een grote crisis voordoet net buiten Europa, waarbij de VS tegen de EU zeggen: los het zelf maar op. Het tweede is wanneer Frankrijk en Duitsland, die de kern van de Europese integratie vormen, echt gaan doen wat zij in 2017 hebben aangekondigd: dat zij al hun grote defensieprojecten, waaronder een nieuw type tank en een nieuw gevechtsvliegtuig, gezamenlijk uitvoeren. Zo’n fusie van de militair-industriële complexen zou veel in beweging zetten, want andere EU-lidstaten zijn dan genoodzaakt om mee te doen. Anders worden ze weggeduwd uit de defensiemarkt. De Fransen en Duitsers hebben die andere lidstaten tegelijk ook nodig, want het is niet rendabel om samen een wapensysteem te ontwikkelen dat niemand anders koopt.

Hoeveel doelmatigheidswinst valt er te boeken met defensie-integratie?

Dat is moeilijk te becijferen. Er zijn wel schattingen gemaakt van de potentiële kostenbesparing, bijvoorbeeld door het Europees Parlement.¹ Die lopen uiteen van 20 tot 120 miljard euro per jaar, afhankelijk

van de mate van integratie. De huidige versnippering is niet kostenefficiënt, zoveel is duidelijk. Een voorbeeld dat ik vaak gebruik is de luchtmacht. Of een land nu honderd vliegtuigen heeft of tien, een vliegveld heeft het nodig. Plus een school om piloten en technici op te leiden, een militaire luchtverkeersleiding enzovoort. Hoe kleiner de krijgsmacht, hoe groter het aandeel van deze ondersteunende diensten – de schacht van de speer – en hoe kleiner het aandeel van de gevechtseenheden – de punt van de speer. Als landen onderdelen van hun krijgsmacht samenvoegen of militaire taken onder elkaar verdelen, kunnen ze middelen verschuiven naar de punt van de speer. Zo vergroten ze hun gevechtskracht.

In België en Nederland doen we dat al met onze marines. De schepen zijn nog altijd nationaal, ze varen onder Belgische vlag met Belgische bemensing of onder Nederlandse vlag met Nederlands personeel. Maar alle ondersteunende taken, van het commando en de bevoorrading tot de opleiding en het onderhoud, hebben we ofwel verdeeld – één land doet het voor allebei – ofwel samengevoegd. We hebben dus nog maar één hoofdkwartier. Dat maakt het voor onze landen mogelijk om met hetzelfde budget meer inzetbare capaciteit te genereren.

Stel dat alle EU-landen het voorbeeld van de Belgisch-Nederlandse marine zouden volgen, zouden we dan genoeg hebben aan een defensiebudget van 2 procent van ons bbp?

Die tweeprocentnorm van de NAVO is een soort fetisj geworden. Eigenlijk moeten landen eerst bepalen wat hun ambitie is, welke militaire taken ze willen kunnen uitvoeren. Maar zelfs als regeringen er daarbij voor kiezen om zoveel mogelijk samen te doen, gaat de kost voor de baat uit. Er moet geïnvesteerd worden in een nieuwe organisatie, in de harmonisatie van

de uitrusting van krijgsmachtonderdelen. Ik denk dat 2 procent van het bbp wel ongeveer het minimaal vereiste bedrag zal zijn.

In de EU hebben we een aantal beleidsterreinen, zoals handel, vergemeenschappelijkt. De besluitvorming vindt plaats op Europees niveau; lidstaten hebben geen vetorecht. Moet de EU ook haar defensie 'communitariseren'?

In mijn ogen is dat wel het ideaal. Het vergt een wijziging van het EU-verdrag en dat is een moeilijk proces, maar ik zie geen objectieve reden waarom het niet zou kunnen. Volgens mij kan de EU over alles beslissen bij meerderheid van stemmen, zelfs over de inzet van troepen. Ik zou maar één uitzondering maken: een lidstaat die heeft tegengestemd zou het recht moeten hebben om niet deel te nemen aan de militaire operatie. Een land kan niet gedwongen worden om zijn militairen in te zetten als het dat niet wil, zolang die militairen op de loonlijst van dat land staan. Mocht het ooit zover komen dat de militairen op de loonlijst van de EU staan, dan kan het wel. Dan hebben we een echt Europees leger. Maar dat zal nog lang duren.

Een andere vorm van communitarisering loopt via het Europees Defensiefonds, dat onderzoek en de gezamenlijke ontwikkeling van militaire capaciteiten ondersteunt. Dit fonds stelt de Europese Commissie in staat de defensiemarkt te sturen. Maar het fonds is nu erg klein – anderhalf miljard euro per jaar – als je het afzet tegen wat de EU-landen in totaal aan defensie uitgeven – meer dan 200 miljard per jaar. Ik zou een groter deel van het defensiebudget van het nationale naar het Europese niveau willen verschuiven. De Commissie kan het geld dan besteden met het algemeen belang voor ogen.

Ik ben er ook voor dat de EU zelf militaire hardware aanschaft. Praten over *EU-owned*

assets is nu nog een taboe, maar ik kan me een tussenstap voorstellen waarbij een aantal landen samen besluit om hetzelfde materiaal aan te kopen, bijvoorbeeld drones. In plaats van ze te verdelen over de landen, kun je ze dan laten opereren als één grote dronevloot met één commandocentrum.

'Bondgenoten betekenen meer middelen en meer legitimiteit', schreef je in je laatste boek. Zou het voor een postgroei-EU des te belangrijker zijn om bondgenoten te vinden?

Ja, maar ik zou een onderscheid willen maken tussen potentiële lidstaten, bondgenoten en partners. Bij de uitbreiding van de EU gaat het om de Westelijke Balkanlanden – die zijn al omringd door de EU – en om Oekraïne, dat in 2022 de status van kandidaat-lid heeft gekregen. Als Noorwegen of Zwitserland ooit om toetreding zouden vragen, dan zijn ze snel lid. Dit worden zo ongeveer de grenzen van de EU voor lange tijd, want toetreding van Turkije zie ik niet gebeuren.

Daarnaast hebben we bondgenoten met wie we een collectieve defensiegarantie hebben vastgelegd. Dat zijn NAVO-landen zoals het Verenigd Koninkrijk en de VS.

Tenslotte moeten we vanuit de EU inzetten op sterke partnerschappen met landen in Zuid-Amerika, Afrika en Azië. Daarbij moeten we geen exclusiviteit eisen, maar erkennen dat het in hun belang is om samen te werken met alle grote spelers en zich niet te sterk afhankelijk te maken van één van hen. In feite is dit waar de *Global Gateway*-strategie van de EU op mikt. We leggen een investeringspakket op tafel, koppelen daar een politiek partnerschap aan en – als daar behoefte aan is – ook veiligheidssamenwerking. Dat alles zonder landen te dwingen om te kiezen tussen bijvoorbeeld China en ons.

De EU is zeer afhankelijk van geïmporteerde grondstoffen, met name voor de energietransitie. Als we een ontgroeiprogramma uitvoeren en bijvoorbeeld de rol van de privéauto terugdringen ten gunste van de fiets, openbaar vervoer en deelvervoer, hebben we minder schaarse metalen nodig voor de elektrificatie van ons vervoer. Zou dat een geopolitiek voordeel bieden?

Het maakt onze afhankelijkheden wellicht beter beheersbaar. Maar we blijven grondstoffen nodig hebben, we zijn geen autarkie. Grondstoffen van elders halen is niet per se slecht. Veel hangt af van hoe grondstofrijke landen de ontginning organiseren: gebeurt het zo milieuvriendelijk mogelijk en komen de opbrengsten aan de bevolking ten goede? In veel landen is dat helaas niet het geval omdat ze slecht bestuurd worden.

Maar uiteindelijk is het belangrijkste dat we allemaal blijven beseffen dat iedereen afhankelijk blijft van iedereen. Dat besef draagt bij aan stabiliteit. Wederzijdse afhankelijkheid is geen afdoende voorwaarde om oorlog te voorkomen, maar helpt wel: zij schept een extra drempel voor oorlogsvoering. Daarom moeten we inzetten op connectiviteit, zodat de wereldeconomie geglobaliseerd blijft.

Afhankelijkheden kunnen tot wapen worden gemaakt, maar dat is altijd een tweesnijdend zwaard. Al vóór de Oekraïne-oorlog heb ik gezegd: we moeten aan Poetin duidelijk maken dat als hij de gaskraan dichtdraait, deze nooit meer open zal gaan. Nu de Nord Stream-pijpleiding is opgeblazen, zal dat ook niet gebeuren. Dus het stopzetten van de levering van energie of grondstoffen is een wapen dat je maar één keer kunt gebruiken. Het is niet zo'n sterk wapen als men vaak denkt.

Sommige Groene realo's pleiten ervoor dat de EU streeft naar een mondiaal verbond van democratische staten, om tegenwicht te bieden aan autoritaire grootmachten zoals Rusland en China. Is dat een goed idee?

Ik sta daar sceptisch tegenover. Een club met alleen democratieën, welk wereldprobleem gaan we daarmee oplossen? Klimaatverandering? Migratie? De verspreiding van kernwapens? Om de grote problemen aan te pakken hebben we ook de niet-democratische landen nodig. Die moeten we mee in bad trekken. We moeten ze blijven betrekken bij de instituties waarin multilaterale samenwerking vorm krijgt, zonder dat dat goedkeuring inhoudt van hun binnenlandse praktijken. Voor mij is dat de echte realpolitik.

Wereldpolitiek draait om belangen. Elke staat streeft zijn belangen na en werkt uiteindelijk samen met elke andere staat indien het zijn belang dient, los van het binnenlandse politieke systeem. Door de wereldpolitiek voor te stellen als een confrontatie tussen democratieën en autocratieën zou je China in de armen van Rusland duwen, terwijl je nu ziet dat de Chinezen proberen om het midden te houden ten aanzien van de oorlog in Oekraïne. Ik zou zeggen: speel een genuanceerd diplomatiek spel om ervoor te zorgen dat China in dat midden blijft. Een nieuwe Koude Oorlog, met aan de ene kant de VS en Europa en aan de andere kant China en Rusland, dat is echt niet in ons belang.

De EU werkt aan wetgeving om producten die met dwangarbeid vervaardigd zijn te weren van de interne markt. Daarbij gaat het met name om producten uit Chinese fabrieken waar leden van de Oeigoerse minderheid onder dwang werken. Steun je die wet wel?

Ja. De vraag is waar we de rode lijnen trekken. Als we zeggen: we kunnen geen handel

drijven met landen die de mensenrechten schenden, dan houden we niet veel handelspartners over. Maar we kunnen wel zeggen dat we niet medeplichtig willen zijn aan mensenrechtenschendingen. Dus producten kopen die door Oeigoerse dwangarbeiders zijn gemaakt, dat doen we niet.

Rode lijnen trekken voor China maar wél samenwerken om de klimaatcrisis aan te pakken, is dat verenigbaar?

Dat zal wel moeten. Als we alles aan alles koppelen, raken we het nergens meer over eens. Dus we moeten dossiers van elkaar scheiden, de betrekkingen ‘compartimentaliseren’. Mijn algemeen principe is: werk samen waar het kan, duw terug waar het moet. Juist door de moed te tonen om terug te duwen of terug te slaan wanneer onze rode lijnen worden overschreden, leggen we de basis voor gelijkwaardige samenwerking op die terreinen waar de belangen samenvallen.

Als China Taiwan aanvalt, verandert dan alles?

Als China een oorlog zou beginnen om de status quo te veranderen, heeft het veel te verliezen. Het land heeft een exporteconomie die sterk afhankelijk is van de wereldeconomie, veel meer dan Rusland. Daarom moeten we duidelijk tegen Beijing zeggen: als jullie dat doen, zal onze economische relatie nooit meer dezelfde zijn. Dat is de enige afschrikking die we als Europeanen kunnen toepassen, want in militair opzicht hebben we niets in te brengen.

Mijn man is Taiwanees, dus wij komen vaak op het eiland. Daar zie je: het is een democratische samenleving, echt anders dan die op het Chinese vasteland. De status quo tussen China en Taiwan is het beste voor iedereen, dat moet de EU onderstrepen. En zij mag dus ook zelf niet tornen aan die status quo.

Lig je wel eens wakker van de Chinese dreigementen tegen Taiwan?

Ik denk niet dat China Taiwan morgen zal binnenvallen. Het Chinese regime richt zich momenteel vooral op consolidatie en stabiliteit in het binnenland. Het wil dus geen grote golven veroorzaken in het buitenland. Maar Taiwan is een zeer ideologisch geladen symbooldossier, dat maakt het onvoorspelbaar.

Waar ik eerder van wakker lig: ik probeer een genuanceerde visie te ontwikkelen en ik kom tot conclusies waar ik mezelf niet altijd goed bij voel. Bijvoorbeeld wanneer ik zeg dat wij weinig kunnen doen voor de mensenrechten in China. Tegelijk denk ik: ik heb het bestudeerd en dit is mijn objectieve analyse. Ik ga niet iets anders zeggen waar ik me beter bij voel. Maar het wringt wel. Dat is realpolitik. Je moet niets beloven waarvan je denkt dat je het niet kunt waarmaken.

Eindnoot

- 1 Denktank Europees Parlement, *Europe's two trillion euro dividend: mapping the cost of non-Europe, 2019-24*, 2019, p. 221
https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU%282019%29631745

Sven Biscop is politicoloog en een van de meest vooraanstaande Belgische denkers over geopolitiek. Hij leidt het programma 'Europa in de wereld' aan het Egmont – Koninklijk Instituut voor Internationale Betrekkingen in Brussel. Aan de Universiteit Gent is hij hoofddocent strategie en buitenlands beleid van België en de Europese Unie. Zijn meest recente boek is *Hoe de grootmachten de koers van de wereldpolitiek bepalen* (Kritak, 2021). Biscop woont met zijn echtgenoot Aberu in Brussel, te midden van heel veel boeken, militaire parafernalia en chinoiseries.

Richard Wouters is project- en onderzoeksleider bij Wetenschappelijk Bureau GroenLinks.

Dit interview verscheen eerder in de *Green European Journal*, 29 augustus 2023, en in *de Helling*, winter 2023.

Voorbij het extractivisme

Interview met
Peter Newell
door
Jonathan Essex

Als het verwerven van steeds meer grondstoffen om de groeiende productie en consumptie te voeden niet langer een kerndoel van het overheidsbeleid is, wordt het geweld dat nodig is om toegang te krijgen en te houden tot die grondstoffen ook overbodig. Peter Newell, expert op het gebied van internationale betrekkingen, laat zien hoe een *degrowth*-strategie de geopolitiek zou beïnvloeden door de bronnen van geopolitieke concurrentie en geweld aan te pakken.

Jonathan Essex: Hoe zie je de spanningen of synergieën tussen geplande *degrowth* in Europa en het vermogen van Europa om zijn geopolitieke doelen te bereiken, zoals het bevorderen van veiligheid in de breedste zin van het woord?

Peter Newell: De dominante liberale vredesdoctrine¹ suggereert dat een hoog niveau van onderlinge afhankelijkheid op economisch gebied cruciaal is voor het handhaven van vrede in de wereld. Als Europa zich zou loskoppelen van de wereldeconomie als onderdeel van een *degrowth*-agenda – bijvoorbeeld door toeleveringsketens te verkorten of internationale handelsstromen te beperken – zou dat zijn economische afhankelijkheid verminderen. De liberale vredesgedachte suggereert dat dit een domino-effect zou kunnen hebben, waardoor de internationale betrekkingen conflictueuzer worden. Als handelsbarrières toenemen en economieën zich af gaan sluiten, zouden landen minder geremd worden om oorlog te voeren. Ook bestaat de vrees dat Europa hierdoor aan invloed inboet, minder in staat is om zijn

geopolitieke doelen te bereiken via handel en investeringen. In onderhandelingen met andere landen zijn dat vaak belangrijke troeven, die ook kunnen worden uitgespeeld om sociale en milieudoelen te bereiken.

Naar mijn mening moet Europa zich echter richten op samenwerking met andere landen om wereldwijde uitdagingen aan te pakken – op het gebied van milieu, gezondheid, armoede, enzovoort – binnen een minder gemonialiseerde economie. De Europese Unie zou kunnen streven naar voortdurende politieke, culturele en sociale uitwisseling en samenwerking op het gebied van de genoemde kwesties terwijl zij tegelijkertijd economische afhankelijkheden terugdringt, of in elk geval niet vergroot.

Met een *degrowth*-agenda zou de geopolitiek er heel anders uitzien. In sommige opzichten zou de EU sterker worden. Een van de factoren die het vermogen van de EU om te reageren op de Russische inval in Oekraïne verzwakten, was de afhankelijkheid van sommige Europese landen van Russisch gas, wat leidde tot terughoudendheid om

sancties op te leggen of andere maatregelen te nemen.

Deze afhankelijkheid, samen met legale en illegale handelsstromen en financiering, investeringen in onroerend goed en banden via de wapenhandel, heeft ertoe geleid dat Europa in wezen de financier was van de Russische oorlog tegen Oekraïne. De verminderde vraag naar energie die een degrowth-strategie oplevert, zou kunnen helpen om de afhankelijkheid van energie-import te verminderen en het Europese leiderschap in de energietransitie te versterken.

Er bestaat een sterke samenhang tussen vindplaatsen van fossiele brandstoffen en autocratische regimes. Rusland en Saoedi-Arabië zijn de voor de hand liggende voorbeelden, maar de lijst is langer. In plaats van het gedrag van deze landen te beïnvloeden met traditionele geopolitieke middelen, zoals handelssancties of de dreiging met geweld, kunnen we hun macht misschien verminderen door niet langer hun fossiele brandstoffen te kopen. Die vormen immers een belangrijke bron van hun rijkdom. De overgang naar een fossielvrije economie zou die rijkdom doen slinken, wat deze landen noodzaakt tot diversificatie van hun economie. Multilaterale regelingen zoals het voorgestelde non-proliferatieverdrag voor fossiele brandstoffen² zouden nodig zijn om tot een eerlijke uitfasering te komen.

Op deze manier kan het actief nastreven van een degrowth-agenda het potentieel voor conflicten verminderen. Het gaat niet alleen

om conflicten tussen staten; die vormen slechts een deel van de geopolitieke puzzel. Ook regionale conflicten zijn in veel delen van de wereld onlosmakelijk verbonden met natuurlijke hulpbronnen.

De uitbreiding van grondstoffenwinning naar nieuwe wingewesten maakt deel uit van een normale economische groeistrategie. Je hoeft maar een blik te werpen op de *Environmental Justice Atlas* om te zien dat dit conflicten veroorzaakt tussen regeringen, inheemse groepen en anderen.³ Ook terrorisme wordt erdoor gevoed. Zie het belang van inkomsten uit grondstoffen voor de FARC in Colombia en Boko Haram in Nigeria. Als we afstappen van een extractivistisch ontwikkelingsmodel, hoeven we minder inbreuk te maken op het grondgebied van anderen. Dat verkleint de kans op conflicten.

Kortom, de enige ontsnappingsroute uit de huidige giftige geopolitiek is het verbreken van de band tussen economische groei en geweld – het geweld dat we veroorzaken doordat we ons steeds meer grondstoffen en arbeid uit afgelegen delen van de wereld toe-eigenen. We moeten zowel groei als extractivisme ter discussie stellen.

Dat kan ertoe leiden dat Europese regeringen over minder middelen beschikken. Kunnen we dan nog het hoofd bieden aan agressieve autocraten zoals Poetin?

Een van de uitdagingen die ik aanstip in mijn boek *Global Green Politics* is defensie. Groenen ijveren vaak voor grensoverschrijdende

solidariteit, maar als je de staat opzettelijk verzwakt – bijvoorbeeld door zijn hulpbronnen te verminderen via degrowth – kun je die internationale rol minder goed vervullen.

Dat gezegd hebbende, als je minder grondstoffen rooft, zul je minder problemen veroorzaken in voormalige koloniën, minder wrok oproepen onder bevolkingsgroepen die ontheemd raken als gevolg van grondstoffenwinning. Dat vermindert allicht de noodzaak om over de hele wereld te interveniëren. We moeten allianties smeden met andere regeringen en sociale bewegingen om de collectieve druk op roekeloze staten en bedrijven te vergroten, onder andere via boycotts en dergelijke.

Het gaat erom de onderliggende oorzaken van ongelijkheid, milieuvernietiging en oorlog aan te pakken. Voor Groenen liggen deze oorzaken in een op groei gerichte economie die op een niet-duurzame manier rijkdom onttrekt aan mensen en de natuur. Als we duurzamer zouden leven, zou er minder behoefte zijn aan de onophoudelijke extractie van arbeid en grondstoffen en aan het gebruik van geweld om de onrechtvaardige stromen van grondstoffen van armere naar rijkere groepen en regio's veilig te stellen. Dit vereist een nieuw evenwicht in de machtsverhoudingen tussen staten en burgers, tussen kapitaal en arbeid, tussen het mondiale Noorden en het mondiale Zuiden. Anders blijft een vreedzame wereld buiten bereik.

Europa bevindt zich tussen het mondiale en het lokale niveau. Wat kan het doen om solidariteit op beide niveaus beter te ondersteunen?

Europa kan supranationaal toezicht en coördinatie tussen gemeenschappen en regio's combineren met het subsidiariteitsbeginsel, dat het mogelijk maakt beslissingen zo lokaal mogelijk te nemen. Het uitgangspunt moet

**Als je minder
grondstoffen
rooft, zul
je minder
problemen
veroorzaken.**

zijn om zoveel mogelijk lokaal te controleren en het nationale of EU-niveau alleen in te schakelen wanneer dat nodig is.

Organen zoals het Comité van de Regio's van de EU kunnen helpen bij het coördineren van lokale en regionale acties. Europese fondsen, zoals het Cohesiefonds, dienen te worden benut om achtergestelde regio's te steunen, sociale inclusie te bevorderen en te investeren in groene infrastructuur. De EU heeft ook een rol in het 'ondersteunen van het lokale' door de stemmen van kleinere landen te versterken tegenover meer mondiale actoren zoals de instellingen van de Verenigde Naties, de Verenigde Staten, China en Rusland.

Hoewel de EU een belangrijke bemiddelende rol speelt, is zij geen volledig goedaardige speler. De leidende gedachte achter de EU was lange tijd de gemeenschappelijke markt en het verminderen van handelsbelemmeringen. Nog steeds staat de EU in hoge mate ten dienste van economische belangen. Daarom is het nodig om haar visie op ontwikkeling en vooruitgang bij te stellen.

Er zal altijd scepsis blijven bestaan over hoe ver de EU zal gaan om een degrowth-agenda uit te voeren. Er is steun voor een meer conventionele groene agenda zoals de Europese Green Deal. Maar de EU behartigt in wezen nog steeds de belangen van Europese bedrijven, bijvoorbeeld door handels- en investeringsovereenkomsten met het buitenland te sluiten. Om dat aan te vechten zouden de machtsverhoudingen tussen de verschillende directoraten-generaal van de EU (en tussen ministeries in de regeringen van individuele landen) moeten verschuiven, van die welke gaan over financiën en handel naar die welke zich bezighouden met milieu- en sociale kwesties. Een nieuw machtsevenwicht vereist in de eerste plaats dat de lobby van bedrijven aan banden wordt gelegd.

Het serieus nastreven van degrowth zou een herziening van het doel en mandaat van de EU vereisen. Dat wordt pas een optie als een of twee landen in die richting bewegen, bijvoorbeeld als de Groenen meer macht zouden krijgen in Duitsland of elders. Het is duidelijk dat de EU al een progressievere visie heeft op een groene economie dan de VS, Canada, China of Rusland, maar ze staat nog steeds ver af van de radicale visie die degrowth vertegenwoordigt. De EU is ontstaan uit een streven naar vrede, gevolgd door de oprichting van een gemeenschappelijke markt. Ze heeft nu een langetermijnvisie nodig die gericht is op de fundamentele uitdagingen van vrede en duurzaamheid.

Kan de relatie van de EU met het mondiale Zuiden veranderen als we gaan ontgroeien? Hoe kunnen we de postkoloniale erfenis van het extractivisme achter ons laten?

Nog steeds wordt in veel Afrikaanse en Aziatische landen op oneerlijke wijze land ingepikt om steeds meer grondstoffen te winnen. Niet om de ontwikkeling van het Zuiden te ondersteunen, maar om onze consumptie in het Noorden in stand te houden. Dit extractivisme blijft een aanjager van conflicten. De bedrijven die van deze praktijken profiteren moeten we aanpakken.

Er moet ook een moeilijk gesprek worden gevoerd over ons koloniale verleden en herstelbetalingen. De landen die het meest hebben geprofiteerd van het kolonialisme hebben, net als oliemaatschappijen die het meest hebben geprofiteerd van koolstofemissies, een enorme schuld uitstaan. Dat geld moet terecht komen bij landen in het Zuiden. Maar het zou een uitdaging zijn om de middelen voor herstelbetalingen te vinden als we tegelijkertijd degrowth nastreven, want dan krimpt de overheidsbegroting.

Ook ontwikkelingssamenwerking zou veranderen. De wereldeconomie is sinds de Tweede Wereldoorlog enorm gegroeid. Maar er is nog steeds veel armoede, ondervoeding en sociale uitsluiting. Veel overheidsinstellingen in het mondiale Zuiden functioneren niet goed. Het is duidelijk dat de toegenomen welvaart niet eerlijk wordt verdeeld. *Trickle-down economics* werkt niet. Toch gaan de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de VN er nog steeds van uit dat economische groei nodig is voor armoedebestrijding en andere doelen. Dat is belachelijk. Er is veel bewijsmateriaal dat dit uitgangspunt weerlegt.

De energietransitie vraagt veel grondstoffen. Wordt het extractivisme daardoor aangejaagd?

Het streven naar een conventionele groene economie zal leiden tot een grotere vraag naar bepaalde mineralen en andere grondstoffen voor hernieuwbare energie. Een economie van het genoeg, gericht op de vervulling van basisbehoeften, zou veel minder natuurlijke hulpbronnen nodig hebben. De vraag naar goederen en diensten moet worden verminderd, zodat extractivisme tot een minimum wordt beperkt. Als er grondstoffen worden gewonnen, wat in bepaalde gevallen onvermijdelijk zal zijn, moet dit op een zo sociaal en milieuverantwoord mogelijke manier gebeuren. Dat vraagt om strikte regelgeving.

De manier waarop grondstoffen momenteel over de wereld stromen, dient eerder geopolitieke dan ontwikkelingsdoelen. Er is geen sprake van eerlijke handel.⁴ Dat leidt tot onrechtvaardigheden, zowel tussen als binnen landen. Niet voor niets staan de vervuilende elites steeds meer in de schijnwerpers. De exploitatie van natuurlijke hulpbronnen voorziet niet in de behoeften van de meerderheid, maar voedt de niet-duurzame consumptie van

de rijken. Er is veel ruimte om zowel productie als consumptie te verminderen door overconsumptie te beperken en de productie te richten op het vervullen van echte sociale en milieubehoefte. We moeten keuzes maken rond de producten die we toelaten op de markt, geplande veroudering tegengaan en reclame aan banden leggen, want die wakkert onnodige consumptie aan.

Een degrowth-benadering gaat dus verder dan substitutie – de *plug and play*-benadering van groene groei waarbij we benzine- en dieselauto's simpelweg vervangen door grote aantallen elektrische auto's. Het is alsof we zeggen: 'Het systeem is prima als we alles elektrisch maken.' Dit leidt tot een onhoudbare explosie van grondstoffenwinning. Ontgroeien betekent dat we zeggen: 'We hebben minder auto's nodig in de wereld.' Het terugdringen van de vraag is een grote uitdaging in een op groei gerichte kapitalistische economie. Maar het zou grond en andere hulpbronnen overzee kunnen vrijspelen die de regeringen daar dan voor hun eigen bevolking kunnen gebruiken, in plaats van voor de export naar Europa.

Ondertussen moeten we orde op zaken stellen in de mijnbouw. Schadelijke praktijken, waaronder de grootschalige inzet van kinderarbeid, zijn daar schering en inslag. Er zal een blijvende vraag naar delfstoffen zijn, maar deze kan verder worden verminderd als producten zo worden ontworpen dat ze langer meegaan.

Als de EU en het Verenigd Koninkrijk er allebei voor kiezen om economische groei los te laten, zou dit dan kunnen leiden tot betere samenwerking?

Een van de belangrijkste drijfveren voor het Verenigd Koninkrijk om weer lid te worden van de EU is de belofte van lagere handelsbarrières en betere economische samenwerking met de dichtstbijzijnde en

belangrijkste handelspartner. Dat zou in een degrowth-scenario nog steeds een belangrijke drijfveer zijn. Nauwere samenwerking zou ook nuttig zijn voor het coördineren van de regionale en internationale reacties op een reeks bedreigingen, zoals ecologische en volksgezondheids crises, en voor ontwikkelingssamenwerking. Als het Verenigd Koninkrijk samen met de EU optrekt in de wereld, heeft het allicht meer invloed. Maar daarvoor moet dit land zich eerst verzoenen met het feit dat het Britse Rijk definitief achter ons ligt. Zo ver zijn we duidelijk nog niet. Uiteindelijk kunnen de argumenten die ik opsomde de balans doen doorslaan ten gunste van een hernieuwde toenadering tot de EU.

Peter Newell is hoogleraar Internationale Betrekkingen aan de Universiteit van Sussex. Hij onderzoekt de politieke economie van klimaatverandering en energietransities. Eerder werkte hij aan de universiteiten van Oxford, Warwick en East Anglia en bij de ngo's Climate Network Europe en Friends of the Earth. Hij zat in het bestuur van Greenpeace UK en van de in Brussel gevestigde ngo Carbon Market Watch. Hij is lid van de adviesraad van Green House Think Tank. Hij schreef onder meer de boeken *Governing Climate Change* (Routledge, 2023), *Power Shift: The Global Political Economy of Energy Transitions* (CUP, 2021) en *Global Green Politics* (CUP, 2019).

Jonathan Essex is duurzaamheids-onderzoeker bij Green House Think Tank in het Verenigd Koninkrijk.

Eindnoten

- 1 Michal Natorksi, *The European Union peacebuilding approach: Governance and practices of the Instrument for Stability*, 2011 https://www.hsfk.de/fileadmin/HSEK/hsfk_downloads/prif111.pdf
- 2 <https://fossilfuelstreaty.org/>
- 3 <http://ejatlas.org/>
- 4 Alf Hornborg & Joan Martinez-Alier, 'Introduction: Ecologically unequal exchange and ecological debt', *Journal of Political Ecology*, 2016 https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/30090345/Hornborgintro_1_.pdf

Het handelsakkoord tussen de EU en Chili vanuit ontgroeiperspectief

Interview met
**Gabriela Cabaña
Alvear**
door
Jonathan Essex

De recente handelsovereenkomst tussen de Europese Unie en Chili werd door de voorzitter van de Europese Commissie, Ursula von der Leyen, omschreven als een geopolitieke mijlpaal die de economische veiligheid van beide partijen versterkt. Een belangrijk onderdeel van de overeenkomst is de import van groene waterstof en lithium voor de energietransitie van Europa. De Chileense interdisciplinaire wetenschapper Gabriela Cabaña Alvear legt uit hoe deze overeenkomst, en de geopolitiek die eraan ten grondslag ligt, kan worden bekeken vanuit een Chileens en degrowth-perspectief.

Jonathan Essex: Welke invloed heeft de Europese energietransitie op Chili en andere Latijns-Amerikaanse landen?

Gabriela Cabaña Alvear: Lithium en energie zijn van groot geopolitiek belang. Dat leidt tot aanzienlijke druk op landen als Chili, Bolivia en Argentinië om de winning van grondstoffen voor de export te vergroten. Mijn onderzoek naar energieplanning in Chili laat zien hoe de export van nieuwe grondstoffen – voornamelijk groene waterstof en lithium – voorrang krijgt. Daarmee wordt de energietransitie elders ondersteund, niet het fossielvrij maken van de Chileense economie of de energiebehoeften van de bevolking. Dit beleid veronachtzaamt planetaire grenzen en leidt tot milieuconflicten.

Deze trend zie je in de hele regio. In 2020 was Chili het eerste land dat nationaal beleid opstelde om groene waterstof te exporteren. Die export wordt nu ook gepromoot in Brazilië en Uruguay. Het beleid wordt ondersteund door handelsakkoorden, onder

andere om Europa van fossiele brandstoffen af te helpen. Zo heeft de Chileense president Gabriel Boric in 2023 een rondreis door Europa gemaakt, waarbij hij uiteenzette hoe Chili kan bijdragen aan de strategische autonomie van de EU door de levering van groene waterstof en van kritieke materialen zoals lithium voor batterijen.

De handelsakkoorden zijn gericht op het veiligstellen van de hernieuwbare energie en andere hulpbronnen die nodig zijn om de status quo in Europa te handhaven. Sommigen suggereren bijvoorbeeld dat we in de toekomst net zoveel auto's zullen hebben als nu, maar dat ze op batterijen of waterstof zullen rijden. Echter: het handhaven van deze schaal van particulier autogebruik is onhoudbaar. Het valt niet te rijmen met een rechtvaardige transitie. Europa moet grenzen stellen. Het mag niet meer energie en grondstoffen verbruiken dan nodig is om in basisbehoeften te voorzien. De EU moet niet langer proberen landen te verleiden tot een grotere export van hulpbronnen, want

dat zal haar verbruik alleen maar doen toenemen. In plaats daarvan moeten we ons richten op het gezamenlijk transformeren van energiesystemen wereldwijd – in dit geval in zowel Chili als Europa.

Waarom heeft Chili voor dit energiebeleid gekozen?

Het Chileense energiebeleid werd gepresenteerd met de belofte dat de voordelen van de groei naar de hele samenleving zouden doorsijpelen en een groene industriële revolutie teweeg zouden brengen in het land. Het alternatief zou zijn om prioriteit te geven aan de binnenlandse energiebehoeften in plaats van aan export. Dat zou allereerst een reorganisatie van de energieproductie inhouden. Pas daarna zou de tijd komen om het meest geschikte export- en handelsbeleid te ontwikkelen. Maar het tegenovergestelde gebeurt. Chili streeft in de eerste plaats naar nieuwe exportmogelijkheden om aan de benodigde buitenlandse valuta te komen. Er lijkt geen politieke wil te zijn om dit ter discussie te stellen.

In je artikel *Only for the Global North?*¹ stel je dat we bij degrowth niet alle inwoners van een land over één kam moeten scheren, maar dat we ons rekenschap moeten geven van het bestaan van armen in het Noorden en elites in het Zuiden. Kun je dat toelichten?

Ik maak me echt zorgen over wie er profiteert van de focus op lithium en groene waterstof.

Om dit te onderzoeken, is het nodig om in te zoomen op de verschillen binnen landen. In Chili komt het beleid vooral ten goede aan de kleine rijke elites die al een energie- en grondstoffenverbruik kennen dat vergelijkbaar is met dat in Europa. Het ondersteunt hun bedrijvigheid en hun levensstijl. Het beleid biedt geen uitkomst voor de mensen die in energiearmoede leven en toegang nodig hebben tot schonere energie. Die mensen vormen een belangrijk deel van de Chileense bevolking. Op dezelfde manier helpt het gebruik van batterijen of groene waterstof in elektrische auto's de gemarginaliseerden in Europa niet.

Het komt erop neer dat de Chileense export van lithium, koper en waterstof de extreem verspillende, materiaal- en energie-intensieve levensstijl van rijkere huishoudens in Europa in stand zal houden. Chili zal op zijn beurt afhankelijk blijven van fossiele brandstoffen. Er zullen nieuwe *sacrifice zones* ontstaan waar ecosystemen worden opgeofferd aan mijnbouw en grootschalige energieproductie – terwijl het urgente vraagstuk van energiearmoede niet wordt aangepakt.

Dezelfde scheve verhoudingen zien we elders. In India bijvoorbeeld komen veel van de regeringsmaatregelen ten goede aan een kleine elite die ongelooflijk rijk is geworden. De koloniale dynamiek van extractie en onteigening wordt gereproduceerd, nu binnen de nationale grenzen. Er wordt gezegd: 'We zijn een arm land, we moeten groeien.' Maar de investeringen pakken de armoede niet aan.

Hoe zou een land als Chili kunnen breken met het narratief van voortdurende economische groei, en welke invloed zou dat kunnen hebben op de geopolitiek?

De huidige geopolitieke verhoudingen leggen financiële beperkingen op aan het nationale economische beleid. Financiële ongelijkheid leidt ertoe dat ontwikkelingslanden afhankelijk zijn van de valuta van ontwikkelde landen, onder meer om oneerlijke schulden terug te betalen. Dat brengt sommige landen ertoe om te stellen dat ze het recht hebben om fossiele brandstoffen te winnen voor hun ontwikkeling. Andere landen hebben dit immers ook gedaan en zijn er rijk mee geworden. Argentinië bijvoorbeeld wil de exploitatie van fossiele brandstoffen uitbreiden om zijn schulden af te betalen. Het alternatief zou zijn dat we economieën opnieuw vormgeven. Dat zou kunnen beginnen met herstelbetalingen, als een manier om schulden te schrappen, zoals de beweging 'schulden voor klimaat' verlangt.² Ook moeten rijke landen een deel van hun macht opgeven om gelijkere internationale verhoudingen tot stand te brengen.

Regeringen oefenen op meer of minder subtiele wijze druk uit op andere landen. Ook dat is geopolitiek. Zo werd de Chileense regering gewezen op de noodzaak om mee te draaien in de wereldhandel. Dat bracht de nieuwe progressieve linkse regering ertoe om opzichtig te tonen dat zij heus niet zo radicaal was, dat ze de economie nog steeds open wilde stellen voor directe buitenlandse investeringen en dat ze de bestaande energieplannen wilde handhaven, omwille van de economische groei. De regering wenst dat de mensen het beter krijgen, maar het verdubbelen of verdrievoudigen van de energieproductie voor export naar Europa zal de levensomstandigheden van de meeste Chilenen waarschijnlijk niet verbeteren.

Verandering wordt onderdrukt met geweld. Zowel binnen als tussen landen zie je militarisering. De formule is altijd dat privébezit en winningsactiviteiten worden beschermd door de politie of zelfs het leger. Een voorbeeld is de 'uitzonderingstoestand' die werd uitgeroepen in de zuidelijke gebieden van Chili, zogenaamd om de 'ernstige verstoring van de openbare orde' daar onder controle te krijgen. De regering zette het leger in om het verzet van de inheemse bevolking tegen extractieve private bedrijven te onderdrukken. Dit is een integraal onderdeel van hoe de structuren van onteigening in stand worden gehouden. Het gaat hand in hand met eigendomsstrategieën en institutionele arrangementen die economische democratie uitsluiten. Deze structuren maken het nog moeilijker om van koers te veranderen, bijvoorbeeld in de richting van degrowth. In plaats daarvan wordt de noodzaak van ontwikkeling en materiële welvaart gepresenteerd als het 'inhalen' van het Westen.

Degrowth stuit dus op veel obstakels. Een meer pragmatische benadering zou kunnen zijn om een gesprek te voeren over grenzen: ecologische grenzen, grenzen aan energieverbruik en consumptie. Een stap in deze richting was het voorstel van een nieuwe grondwet. Die had tot doel de Chileense politieke instellingen opnieuw vorm te geven en zo de neoliberale structuren die nu dominant zijn aan banden te leggen. De voorgestelde grondwet werd geschraagd door het concept van *buen vivir* – een politieke en filosofische benadering die door inheemse volkeren wordt bepleit. Deze denkwijze wil een einde maken aan het extractivisme en heeft raakpunten met degrowth. De ontwerpgrondwet bevatte tal van veelbelovende voorstellen, waaronder het vastleggen van rechten voor de natuur. In de aanloop naar het referendum over de nieuwe grondwet daalden de aandelenmarkten echter. Beleggers vreesden

dat de grondwetswijziging de economische stabiliteit zou aantasten. De regering-Boric probeerde de angst weg te nemen door te verklaren dat Chili geen radicale veranderingen zou doorvoeren en dat de exploitatie van natuurlijke hulpbronnen zou worden aangemoedigd.

Ondanks deze sussende taal werd de voorgestelde grondwet tijdens het referendum op 4 september 2022 verworpen door 62 procent van de kiezers.³ De Chileense bestuursstructuren blijven dus ongewijzigd. Dit onderstreept hoe moeilijk het is om stappen te zetten richting degrowth, zeker in de huidige geopolitieke context.

Gabriela Cabaña Alvear is een Chileense interdisciplinaire wetenschapper. Ze is opgeleid in de sociologie en laat zich inspireren door de politieke ecologie en feministische theoretische perspectieven. In het kader van haar PhD in antropologie aan de London School of Economics onderzoekt ze de interactie tussen sociaal beleid en de professionele antropologische praktijk, waarbij ze zich richt op energieplanning in het zuiden van Chili in de context van de klimaatnoodtoestand. Gabriela maakt deel uit van het Centro de Análisis Socio Ambiental (centrum voor sociale en milieu-analyse), Red Chilena de Ingreso Básico Universal (Chileens netwerk voor basisinkomen) en het Basic Income Earth Network. Ze is tevens actief in de degrowth-beweging.

Jonathan Essex is duurzaamheids-onderzoeker bij Green House Think Tank in het Verenigd Koninkrijk.

Eindnoten

- 1 Gabriela Cabaña Alvear & Vandana, 'Only for the Global North? Questioning the "who should degrow" issue', *Degrowth Journal*, 2023
<https://www.degrowthjournal.org/publications/2023-06-19-only-for-the-global-north-questioning-the-who-should-degrow-issue/>
- 2 <https://www.debtforclimate.org/>
- 3 Carole Concha Bell, 'Chile's progressive new constitution rejected by voters after campaign marred by misinformation', *The Conversation*, 13 september 2022
<https://theconversation.com/chiles-progressive-new-constitution-rejected-by-voters-after-campaign-marred-by-misinformation-190371>

Oorlog is degrowth by disaster, dat wil je voorkomen

Interview met
Trineke Palm
& **Hans Stegeman**
door
Richard Wouters

De mondiale klimaatcrisis en de nationale stikstofcrisis confronteren ons met de grenzen aan de groei. Maar kunnen we economische groei wel loslaten in een wereld vol conflicten, waar het bruto binnenlands product (bbp) geldt als een bron van macht? Een gesprek tussen Trineke Palm, veiligheidsexpert en directeur van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, en Hans Stegeman, hoofdeconoom van de Triodos Bank en publicist.

Richard Wouters: Hans, jij vindt dat economische groei niet meer past binnen het ecosysteem. 'Groene groei bestaat niet', zo schreef je. Hoe zit dat?

Hans Stegeman: Het simpele antwoord is dat alle economische activiteit, of het nu gaat om producten of diensten, energie en grondstoffen kost. Je kunt daar wel efficiënter mee omspringen, maar uiteindelijk vereist economische groei altijd meer input. We hebben maar een beperkte hoeveelheid energie en grondstoffen, dus kunnen we niet oneindig blijven groeien.

Veel economische modellen suggereren dat voortgaande groei wél kan. Daarbij is de aanname dat je alles door alles kunt substitueren. Dus je vervangt grondstoffen door arbeid of kapitaal en daarmee kun je oneindig doorgaan. Maar zo werkt het niet in de realiteit. Aan substitutie zit een grens. Je kunt nog zo'n geavanceerde visserijvloot hebben, je hebt nog altijd vis nodig. En als je meer vis wegvangt dan er bijkomt is de zee op een gegeven moment leeg.

Dat geldt ook breder voor onze natuur: als die door een bepaalde ondergrens zakt, stort het ecosysteem in. Dat is een vervelende boodschap. Mensen accepteren maar moeilijk dat bepaalde dingen niet meer kunnen, zo zagen we bij de verkiezingen in Nederland in 2023.

Reken je jezelf tot de beweging die wil 'ontgroeien'?

HS: Ik voel me niet helemaal thuis bij de *degrowth*-beweging, want die denkt te makkelijk over de sociale vraagstukken die het einde van de groei met zich meebrengt. Veel degrowthers zijn sterk ideologisch gedreven, marxistisch zelfs, en verwachten dat de overheid alles wel even oplost. Dat is te optimistisch.

We staan nog maar aan het begin van de zoektocht naar een alternatief voor het groeiparadigma. We moeten diep kijken in ons economisch systeem: wat zijn de *drivers* voor economische groei? Neem het overheidsbeleid: als we onze

sociale zekerheid en zorg financieren door inkomen en winst te belasten, dan zit er een groeidwang in de overheidsbegroting. We moeten dus nadenken over een andere grondslag voor onze belastingen. Ook in het bedrijfsleven en in de financiële sector, waar ik zelf werk, moeten we alle drijfveren voor groei een voor een adresseren en kijken hoe het anders kan.

Trineke, vanwaar jouw interesse voor de discussie over economische groei?

Trineke Palm: We houden ons bij het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie al langer bezig met de wisselwerking tussen globalisering en lokaal beleid. Je ziet op lokaal niveau tal van initiatieven voor verduurzaming, voor een nieuwe invulling van welvaart. Maar zulke initiatieven lopen nogal eens vast op het huidige economische systeem. Ook binnen de christelijk-sociale traditie is er een stroming die de groeidwang van dat systeem bekritiseert. Denk aan de econoom en politicus Bob Goudzwaard, die al in 1976 een 'economie van het genoeg' bepleitte.

Zelf worstel ik nog met de vraag in hoeverre een geplande transitie naar een economie zonder groei nu verschilt van een recessie, met alle sociale ellende van dien. Kun je hard maken dat je niemand in de steek laat? Zo niet, dan organiseer je met een pleidooi voor ontgroeien je eigen tegenstand.

HS: Om dat te voorkomen moet je zo concreet mogelijk aangeven wat er beter

wordt als we het groeistreven overboord zetten. Neem het debat over stikstof – dat is bij uitstek een degrowth-discussie. Het financiële belang van de intensieve veeteelt weegt niet op tegen de ecologische schade, dus daar moeten we op een geplande manier mee stoppen. Daarvoor moeten we kijken naar de drivers van het huidige systeem: de hoge grondprijzen, de geringe marktmacht van boeren ten opzichte van andere spelers in de keten, alle factoren die dwingen tot schaalvergroting. Hoe kunnen we met andere vormen van grondeigenaarschap, met nieuwe stakeholders van buiten de agro-industrie en met een eerlijker verdeling van de opbrengsten die groeidwang wegnemen? Dan wordt het praktisch, dan kan er perspectief ontstaan. Voor boeren, maar ook voor ons allemaal: minder stikstof is goed voor de gezondheid van mens en natuur. De kracht van degrowth-denken is dat het de kwaliteit van leven en van sociale relaties centraal zet.

TP: De focus op kwaliteit van leven sluit aan bij de manier waarop ik binnen de ChristenUnie over economie spreek: hoe komen we van groei naar bloei? De economie moet ten dienste staan van gemeenschappen waarin we goed voor elkaar zorgen, ook al telt al die informele zorg niet mee in het bbp.

HS: Ik wil wel opmerken dat degrowth een opgave is voor rijke landen. Wij moeten krimpen om ruimte te maken voor economische groei in landen die deze nog nodig hebben. Solidariteit tussen Noord en Zuid, dat is de internationale dimensie van degrowth.

Ligt het voor de hand dat de Europese Unie als eerste afscheid neemt van economische groei?

HS: Ja, maar dat klinkt als een offer. Je kunt ook de vraag stellen, zoals de politiek econoom Katherine Trebeck doet: als een economie volledig 'volgroeid' is, waarom heb je dan nog meer nodig? Waarom zou je überhaupt nog groei willen als je al in ongekende welvaart leeft? Het is niet eens afscheid nemen van iets. Je constateert gewoon: mensen, dit is volkomen zinloos, groei dient geen enkel doel meer. Alleen moeten we nog even onze samenleving anders organiseren. Als dat ergens geldt, dan is dat in Europa. Eigenlijk ook in de Verenigde Staten, maar daar moeten ze eerst nog het vraagstuk van de ongelijkheid oplossen.

De Europese Commissie streeft nu op z'n minst groene groei na, maar je kunt je afvragen of zij niet al verder gaat. Het Europese beleid voor klimaat, duurzaamheid en circulaire economie, dat is best verreichend – het gaat vaak verder dan het nationale beleid, zeker het Nederlandse. Europese beleidsmakers proberen hun duurzaamheidsdoelen in te passen in de huidige economie, met haar groeidwang, maar die komt langzamerhand wel ter discussie te staan. Zie bijvoorbeeld de grote *Beyond Growth*-conferentie in het Europees Parlement in mei 2023. De interesse voor degrowth is vooral groot in Zuid-Europa, waar men na het trauma van de eurocrisis op zoek is gegaan naar nieuwe vormen van gemeenschap. Dat perspectief missen we in Nederland totaal. We zijn een van de meest neoliberale landen van Europa.

Opkomen voor de internationale rechtsorde is niet alleen een waarde, maar ook een belang van de EU.

Hoe kijken denkers over buitenlands en veiligheidsbeleid aan tegen economische groei? Het bbp geldt als een belangrijke maatstaf voor geopolitieke macht.

TP: De fundamentele discussie over ‘groene groei’ versus ‘ontgroeien’ wordt in die kringen nog nauwelijks gevoerd. Je ziet wel het besef ontstaan dat ongebreidelde groei niet automatisch geopolitiek voordeel oplevert, en dat de EU er dus niet zwakker van wordt als zij een meer kwalitatieve groei nastreeft. Vooroplopen bij groene technologie is zelfs een machtsfactor. Er is ook steeds meer aandacht voor het CO₂-vrij maken van de defensiesector, die nog bij uitstek fossiel is. Het wordt als strategisch slim gezien om de krijgsmacht te verduurzamen. Kortom, er vindt een verschuiving plaats in de richting van ‘groene groei’. Die zouden we moeten verwelkomen.

Degrowth staat nog niet echt op het netvlies van geopolitieke denkers. Ik zie wel een raakvlak. Het terugschroeven van ons verbruik van energie en grondstoffen vermindert onze afhankelijkheid van landen als China. Ecologische en geopolitieke veiligheid lijken hier samen te vallen. Tegelijkertijd zou ik willen waken voor isolationisme. We moeten niet toe naar een situatie waarin Europa zegt: we hebben onze zaakjes nu op orde en we zetten er een hek omheen. De waardevolle relaties met andere landen en culturen, die moeten we behouden.

Ik heb dan ook moeite met de term ‘strategische autonomie’, die nu centraal staat in het Europese discours. Je kunt zeggen: de EU leert eindelijk de taal van de macht te spreken; dat is een gezonde correctie op de naïviteit van een handels- en veiligheidsbeleid dat ons te sterk afhankelijk heeft gemaakt van andere landen. Maar onze gemeenschap houdt niet op bij de buitengrens van de EU. Ik hoorde laatst de term ‘strategisch engagement’, die sprak mij wel aan.

Hans, jij pleit ook voor grotere Europese onafhankelijkheid als het gaat om energie en grondstoffen.

HS: Ja, maar ik ben het eens met de nuance die Trineke aanbrengt. Je wilt internationale solidariteit behouden; die ontstaat deels door wederzijdse afhankelijkheid. Bovendien ben ik nog te veel econoom om te denken dat comparatieve voordelen niet tellen. Als landen zich specialiseren in activiteiten waar zij goed in zijn, zonder uitbuiting van mens en milieu, gaan we er samen op vooruit. We moeten dus geen autarkie nastreven; dat zou wereldwijd tot verarming leiden.

Toch zijn er goede redenen om de Europese afhankelijkheid van geïmporteerde grondstoffen terug te dringen. Er is een geopolitiek argument, zoals Trineke aangaf, maar ook een moreel: nu we de mijnbouw deels gaan terugbrengen naar Europa, worden de milieukosten van ons extractieve economische model ineens zichtbaar. Zolang de schade in Congo wordt aangericht liggen we daar niet wakker van; nu moeten die milieuproblemen worden aangepakt. Wat je naar de kloten helpt, moet je ook weer herstellen – het vergroten van dat besef zie ik als onderdeel van de degrowth-strategie.

Trineke, jouw proefschrift ging over de normatieve macht van de EU. Kan dat soort macht een alternatief zijn voor economische en militaire macht?

TP: Bij normatieve macht draait het meer om de wijze waarop economische en militaire instrumenten worden ingezet. Ze mogen het internationale recht en de mensenrechten niet ondermijnen, maar moeten deze juist versterken. Door bestaande normen te bevestigen, of nieuwe standaarden te vestigen, kan de EU haar eigen geloofwaardigheid vergroten en het lastiger maken voor andere spelers om de regels volledig aan hun laars te lappen. Dat

geldt zeker op het economische vlak, waar de EU sterk is: zij kan een voorbeeldfunctie vervullen, normatieve kaders scheppen die doorwerken in de wereldhandel.

Geopolitieke experts kijken vooral naar economische en militaire macht, maar ik denk dat ook de bevolkingsopbouw van een land een machtsfactor is. Over China wordt wel gezegd: *They will grow old before they grow rich*. Afrika kent juist een jonge bevolking. Daar liggen politieke kansen voor de EU, als zij voorbeeldgedrag vertoont.

Dus Afrika niet leegroven, maar standaarden zetten voor eerlijke handel. Inzetten op gelijkwaardige partnerschappen, die een overtuigende breuk vormen met het koloniale verleden en het neokoloniaal heden. Dat wordt makkelijker als we economische groei niet langer vooropstellen in Europa.

HS: Als we in Europa een postgroeisamenleving weten in te richten die duurzaam is en welzijn biedt, dan zijn we bij uitstek een morele leider op het wereldtoneel, waar iedereen naar gaat kijken. Zeker als we de oplossingen die we bedenken ook bereikbaar maken voor de rest van de wereld – anders hebben we er immers zelf niets aan, dan stevenen we nog steeds af op een ecologische ramp. Natuurlijk moet de EU ook zorgen voor een minimum aan militaire veiligheid, maar dat zie ik als een afzonderlijke kwestie.

De Russische aanval op Oekraïne laat zien dat vrede in Europa niet vanzelfsprekend is. De EU is bij het steunen van Oekraïne sterk afhankelijk van de VS. Washington zegt tegen ons: doe meer aan defensie. Is dat nodig?

TP: Je kunt wel zeggen dat de Europese defensie-uitgaven door een ondergrens zijn gezakt. We zullen moeten investeren in de krijgsmacht. De norm van 2 procent van het bbp die binnen de NAVO is afgesproken zie ik

als een goede benchmark. Als de EU-landen voldoen aan die norm, en ook nog eens beter gaan samenwerken, wordt de relatie met de VS evenwichtiger. Dat is belangrijk, omdat de EU soms andere keuzes maakt dan de VS. Neem China. De EU zou best kritischer mogen zijn over de wijze waarop Beijing omspringt met de internationale rechtsorde, maar ik ben er niet voor om de VS klakkeloos te volgen in het afknijpen van China. Die strijd om economische dominantie is een *zero-sum game* waar de EU zich beter buiten kan houden. Te meer omdat we elkaar allemaal nodig hebben bij de aanpak van de klimaatcrisis. Als je te veel vanuit vijandbeelden gaat denken, kom je niet tot gezamenlijke oplossingen.

De EU moet vasthouden aan haar kernwaarden. De meeste Europeanen willen niet leven in een wereld van economische en militaire wapenwedlopen. Een wereld waarin het recht van de sterkste heerst, in plaats van de sterkte van het recht. Het opkomen voor de internationale rechtsorde is dus niet alleen een waarde, maar ook een belang van de EU.

Moet een EU die voor degrowth kiest beter samenwerken op defensiegebied?

TP: Dat is sowieso nodig. Zonder defensiesamenwerking slaat de EU nog geen deuk in een pakje boter. Nu doen de nationale krijgsmachten veel dingen dubbel. Daarbij wordt gezamenlijk optreden belemmerd doordat landen voor uiteenlopende wapenen en communicatiesystemen kiezen, mede om hun nationale defensie-industrie van opdrachten te voorzien. Daar zijn echt knullige voorbeelden van, zoals radio's die niet met elkaar kunnen communiceren.

Het kan allemaal veel efficiënter als de EU-landen overgaan tot taakspecialisatie. In onderling overleg legt elk krijgsmacht zich dan toe op bepaalde defensietaken. Zoals Hans al zei: specialisatie kan voor alle

landen voordelig zijn. Dat past ook wel in het degrowth-denken, omdat je zelfs zonder extra uitgaven al aan slagkracht wint.

Zeker nu de EU-landen meer gaan investeren in defensie, moeten ze echt afspreken wie wat doet. Het zou nu ook makkelijker moeten zijn om het nationale protectionisme te doorbreken, omdat de defensie-industrie niet om opdrachten verlegen zit.

HS: Er wordt hier een tegenstelling tussen degrowth en veiligheid opgeroepen die ik niet zie. Het bbp zegt niet zoveel over de macht van een land. Het hangt ervan af hoe een land zijn productiviteit aanwendt, welke keuzes het maakt. Kijk naar Rusland: dat is qua bbp een armzalig landje, maar het heeft wel een enorme krijgsmacht. In het Westen zijn we al helemaal rijk genoeg om meer te investeren in defensie, als we vinden dat de geopolitieke situatie daarom vraagt. Ook als we voor degrowth kiezen, blijven we een van de rijkste continenten ter wereld. Laten we wel wezen, oorlog is *degrowth by disaster*, dat wil je te allen tijde voorkomen.

Jij werkt bij Triodos, Hans. Die bank belegt niet in de wapenindustrie. Blijft dat zo nu de veiligheid in Europa op het spel staat?

HS: Ja. Duurzame investeerders die in defensie gaan, daar ben ik heel erg tegen. Gegeven de situatie is het misschien nodig om de lage defensie-uitgaven uit het verleden te corrigeren, zoals Tineke bepleit. Dat vind ik prima. Maar daarmee is defensie nog geen nuttige activiteit die ook op lange termijn nodig is. Investeren in het militair-industrieel complex leidt tot een nutteloze wapenwedloop, zo leert het verleden. Daar gaat dan een heleboel geld naartoe dat je beter anders kunt gebruiken. Je kunt er als persoon genuanceerder over denken, maar waarom zou een duurzame bank met een voorbeeldfunctie de productie van munitie gaan financieren? Dat is een publieke

Europese defensie-samenwerking past in het degrowth-denken, omdat je zelfs zonder extra uitgaven al aan slagkracht wint.

taak. Als we in Nederland democratisch besluiten dat het nodig is om meer wapens en munitie te produceren, dan moeten we daar overheidsgeld in steken, geen privaat geld.

TP: Hier ben ik het mee eens. Het is belangrijk om onderscheid te maken tussen defensie als publieke voorziening, die onder democratische controle investeert in wapens als verzekering tegen agressie, en defensie als markt, waar het draait om winstbejag. Die winst wordt vaak gemaakt door wapentuig overal heen te exporteren, ook naar landen buiten de EU en de NAVO. Zelfs na de Russische annexatie van de Krim, in 2014, is er vanuit EU-landen nog militair materieel aan Rusland verkocht – ondanks de Europese regels die wapenexport aan banden beogen te leggen. Op een defensiemarkt bestaat ook het risico dat wapenproducenten gaan bepalen wat de dreigingen zijn en hoe we ons daartegen moeten beschermen. *If all you have is a hammer, every problem looks like a nail.*

HS: Defensie mag geen markt zijn; met een beetje fantasie kun je dat zien als een postgroei-idee. Dan zeg je: we willen geen markten die alleen maar uit zijn op kortetermijnrendement, zonder een duidelijke maatschappelijke functie. Dus geen markt voor wapenproducenten die op zoek zijn naar afzetgebieden en daarmee belang hebben bij conflicten en oorlog. Het alternatief is dan dat je deze taak in overheidshanden brengt; dat is wat het postgroei-denken zegt over al dit soort activiteiten. Je wilt het niet aan de markt overlaten als dat leidt tot excessen.

Trineke Palm is politicoloog, gespecialiseerd in Europese veiligheid. Zij werkte als onderzoeker en docent aan verschillende universiteiten en aan de Nederlandse Defensie Academie. Zij schreef een proefschrift over de normatieve macht en de militaire middelen van de EU. Sinds 2022 is Trineke directeur van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie.

Hans Stegeman is econoom. Hij werkte bij het Centraal Planbureau, was hoofdeconoom bij Rabobank en bekleedt nu dezelfde functie bij Triodos Bank. Hij was medeauteur van een boek over de financiële crisis en werkt aan een proefschrift over de circulaire economie. Hij is tevens actief als publicist, onder meer op LinkedIn en Substack.

Richard Wouters is project- en onderzoeksleider bij Wetenschappelijk Bureau GroenLinks.

Dit interview verscheen eerder in *de Helling*, zomer 2023, en in de *Green European Journal*, 1 september 2023.

Aanbevelingen

Geopolitieke routes voor een Europa voorbij de groei

Door haar koers te verleggen van het nastreven van economische groei naar het verkleinen van haar ecologische voetafdruk, op een rechtvaardige manier, kan de Europese Unie haar geloofwaardigheid vergroten in de wereldwijde strijd tegen de klimaat- en biodiversiteitscrisis. Bovendien zou het afzweren van neokoloniaal extractivisme en het vrijspelen van natuurlijke hulpbronnen voor de armen in de wereld het pad kunnen effenen naar meer gelijkwaardige partnerschappen tussen de EU en het mondiale Zuiden.

Geopolitiek gaat echter niet alleen over samenwerking, maar ook over conflicten. Een EU voorbij de groei zou weerbaarder zijn in het geval van conflicten over hulpbronnen. Zij zou aan strategische autonomie winnen. Maar ze zou zich niet volledig kunnen isoleren van gewelddadige conflicten. Zij zou haar verdediging niet mogen verwaarlozen of uitbesteden aan anderen. Dit geldt des te meer omdat de EU verantwoordelijkheid draagt, zoals verankerd in haar verdragen, voor het handhaven van de internationale rechtsorde, de bevordering van democratie en het verdedigen van de mensenrechten, zowel tegenover agressieve autocratieën als tegenover gewetenloze multinationals.

Een wereld waar het recht van de sterkste geldt zal nooit het ongekende niveau van samenwerking ontwikkelen dat nodig is om ecologische ineenstorting te voorkomen. Voor het overeind houden van een op regels gebaseerde internationale orde, en voor het rechtvaardiger en doeltreffender maken van deze regels, is de inzet van de EU onmisbaar. Maar zij kan dit niet alleen.

Postgroei vergroot de noodzaak voor de EU om een wereldspeler te zijn die strategische autonomie – ter verdediging van haar waarden – combineert met strategische verbondenheid – om het leven op aarde te beschermen.

Economische kracht is van belang in de geopolitiek. Een postgroei-EU zou haar aandeel in het mondiale bbp en de wereldhandel allicht nog sneller zien dalen dan nu al het geval is. Om toch een wereldspeler te zijn, zou zo'n EU een breder palet aan instrumenten en maatregelen moeten inzetten die bijdragen aan menselijke en ecologische veiligheid, zowel in Europa als wereldwijd. Voor een EU voorbij de groei zou geopolitieke relevantie meer dan ooit aankomen op eensgezindheid, creativiteit, betrouwbaarheid en een vooruitziende blik.

De volgende aanbevelingen over de geopolitieke routes voor een postgroei-Europa zijn gezamenlijk ontwikkeld door de partners in het transnationale project *Geopolitics of a Post-Growth Europe* van de

Green European Foundation: BlueLink (BG), Center for Green Politics (RS), Etopia (BE), Fondation de l'Écologie Politique (FR), Green House Think Tank (UK), Transición Verde (ES) en Wetenschappelijk Bureau GroenLinks (NL).

Krachten bundelen

1. Werk aan grotere eenheid in het externe optreden van de EU, om diplomatieke, financiële en militaire middelen effectiever in te zetten. Dit omvat het afschaffen van veto's in het buitenlands en veiligheidsbeleid, het spreken met één stem, het samenvoegen van diplomatieke diensten, het creëren van een EU-zetel in de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties en het integreren van de strijdkrachten van de lidstaten.
2. Werk samen bij de ontwikkeling en aanschaf van de wapensystemen die de EU nodig heeft om zichzelf, bondgenoten en de internationale rechtsorde te beschermen. Dit zou kosten besparen, de interoperabiliteit van de strijdkrachten van de lidstaten bevorderen en de commerciële druk om wapens te exporteren verminderen. Om de ecologische voetafdruk van de strijdkrachten te verkleinen, moet de EU de uitstoot van broeikasgassen door de militaire sector volledig rapporteren en duurzaamheidseisen invoeren voor nieuw militair materieel, ook voor projecten die worden gefinancierd uit het Europees Defensiefonds.
3. Versterk het Europese innovatiemodel. Overheidsinvesteringen dienen waardegedreven en open innovaties te bevorderen die ervoor zorgen dat de EU een relevante speler blijft in technologieontwikkeling. Dit innovatiemodel moet de overdracht van technologie aan het mondiale Zuiden vergemakkelijken en de genderkloof op het gebied van innovatie dichten.

4. Vergroot de begrotingsruimte voor overheidsinvesteringen in de EU door gezamenlijke schulduitgifte (euro-obligaties).

Openstaan voor nieuwe leden

5. Blijf werken aan de toetreding van Oekraïne, de Westelijke Balkan en andere landen tot de EU, teneinde de veiligheid, geopolitieke invloed en legitimiteit van de Unie te versterken. Zorg ervoor dat de EU klaar is voor uitbreiding. Het behoud van kernwaarden en wederzijds vertrouwen vereist een sterker Europees toezicht op de rechtsstaat, de mensenrechten en de democratie – zowel in de kandidaat-lidstaten als in de lidstaten. Kandidaat-lidstaten moeten ruim voor toetreding hun buitenlands en veiligheidsbeleid afstemmen op dat van de EU.
6. Houd de deur open voor het Verenigd Koninkrijk. Een weloverwogen Britse terugkeer binnen de EU zou niet alleen de samenwerking in Europa ten goede komen, maar ook de positie van de Unie in de wereld versterken.

Partners vinden in het mondiale Zuiden

7. Zorg dat strategische autonomie hand in hand gaat met solidariteit. Een postgroei-EU zou gemakkelijker haar overmatige afhankelijkheid van geïmporteerde energie en materialen kunnen verminderen, maar mag niet blind zijn voor de gevolgen die dit kan hebben voor exporterende landen, vooral in het mondiale Zuiden. Solidariteit vereist dat de EU hen steunt bij het scheppen van nieuwe bronnen van inkomsten en werkgelegenheid.
8. Stel zeker dat de EU en haar lidstaten hun toezeggingen op het gebied van ontwikkelings samenwerking (0,7 procent

van het bruto nationaal inkomen), internationale klimaatfinanciering en klimaatcompensatie nakomen. Geef binnen de ontwikkelingssamenwerking voorrang aan de verbetering van publieke voorzieningen ten gunste van vrouwen en andere achtergestelde groepen. Gendergelijkheid is bevorderlijk voor vrede en ontwikkeling.

9. Bevorder waardetoevoeging in landen met veel metaalmijnbouw. Zelfs een post-groei-EU zal metalen moeten importeren voor haar energietransitie. De EU moet niet alleen bijdragen aan het terugdringen van de talrijke misstanden in de mijnbouwsector, onder meer door bedrijven te houden aan hun zorgplicht voor de hele waardeketen, maar ook steun bieden aan mijnbouwlanden die meer waarde willen toevoegen aan hun metaalertsen door deze te verwerken tot halffabrikaten en eindproducten. Dit vraagt om gezamenlijke investeringen en technologie-overdracht.
10. Neem het voortouw bij het kwijtschelden van schulden, zodat regeringen in het Zuiden met een te hoge schuldenlast weer kunnen investeren in betere publieke voorzieningen. De exploitatie en export van natuurlijke hulpbronnen mag niet langer worden ingegeven door schuldaflossingsverplichtingen, maar moet het resultaat zijn van democratische besluitvorming waarin de betrokken gemeenschappen een stem hebben.
11. Bied verontschuldiging aan voor slavernij en kolonialisme. De EU moet druk uitoefenen op alle betrokken lidstaten om officiële excuses aan te bieden voor slavernij en kolonialisme en gesprekken aan te gaan over herstelprogramma's.
12. Bevorder meer evenwicht in mondiale instellingen. De EU moet samen met

democratische regeringen in het mondiale Zuiden voorstellen uitwerken voor een betere vertegenwoordiging van het Zuiden in de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, het Internationaal Monetair Fonds en de Wereldbank.

Werken aan een veiligere wereld

13. Bedrijf ecologische diplomatie te midden van geopolitieke conflicten. Om de klimaat- en biodiversiteitscrisis aan te pakken moet de EU samenwerken met geopolitieke rivalen die openstaan voor internationale overeenkomsten, zonder de ogen te sluiten voor mensenrechtenschendingen of agressie. In het geval van China maakt *de-risking* van de economische betrekkingen het gemakkelijker om samen te werken met Beijing waar dat mogelijk is en tegengas te geven waar dat nodig is.
14. Probeer de onderhandelingen over wapenbeheersing nieuw leven in te blazen, zelfs met Rusland. Betrek ook China bij gesprekken over kernwapenbeheersing. Niemand is gebaat bij een wereldwijde wapenwedloop – een post-groei-EU al helemaal niet. De EU en de NAVO moeten transparant zijn over hun huidige en geplande militaire capaciteiten, als eerste stap naar het opbouwen van het noodzakelijke vertrouwen voor wapenbeheersingsovereenkomsten.
15. Wees terughoudend met wapenexport. Strikte exportcriteria dienen te worden vastgelegd in een EU-verordening, waarvan de naleving kan worden afgedwongen door de Europese Commissie. Deze verordening moet wapenleveranties aan autocratische regimes uitsluiten en expliciet voorzien in de mogelijkheid om wapens te leveren aan democratische regeringen die deze

nodig hebben om zich te verdedigen tegen agressie.

- 16.** Kom op voor mensenrechten en democratie. Steun activisten die ijveren voor mensenrechten en democratie, milieubeschermers, vrouwen- en genderactivisten en onafhankelijke media wereldwijd. Houd bedrijven verantwoordelijk voor misstanden in hun waardeketens. Schep veilige en reguliere routes voor vluchtelingen in plaats van een Fort Europa te bouwen. Alleen met een consistent beleid kan de EU geloofwaardig de boodschap uitdragen dat mensenrechten en democratie universele waarde hebben en een essentieel onderdeel zijn van menselijke en ecologische veiligheid.
- 17.** Bevorder een internationale dialoog over postgroei in geïndustrialiseerde landen, met het oog op het afwenden van ecologische ineenstorting, het vergroten van collectief welzijn en het verwezenlijken van ecologische rechtvaardigheid. De EU moet het goede voorbeeld geven en bewijs leveren dat het mogelijk is om welzijn te vermeerderen zonder bbp-groei.

Postgroei en geopolitiek

Het is onwaarschijnlijk dat we de klimaatcrisis en andere ecologische bedreigingen kunnen afwenden zolang onze economie blijft groeien. Maar wat zou het einde van de economische groei betekenen voor de geopolitiek? Zou een Europese Unie die als eerste voor postgroei kiest nog steeds een wereldspeler kunnen zijn? Zou zij in staat zijn zichzelf, haar bondgenoten, de democratie, de mensenrechten en de internationale rechtsorde te verdedigen in een tijd waarin agressieve autocratieën hun democratische burens binnenvallen of bedreigen? Dit rapport behandelt een aantal ongemakkelijke vragen die weinigen tot nu toe hebben durven stellen.

Contact:

Green European Foundation
Rue du Fossé 3, L-1536 Luxemburg
kantoor in Brussel: Mundo Madou
Kunstlaan 7-8
1210 Brussel, België

+32 2 329 00 50
info@gef.eu

Volg onze activiteiten

Bezoek onze website voor meer informatie

 www.gef.eu

 [GEF_Europe](https://twitter.com/GEF_Europe)

 [GreenEuropeanFoundation](https://www.facebook.com/GreenEuropeanFoundation)

 [GEF_Europe](https://www.instagram.com/GEF_Europe)

 [Green European Foundation](https://www.linkedin.com/company/Green-European-Foundation)